

XXIX. ÉVFOLYAM 2013

INTEGRÁCIÓS PROGRAM
Munkaerő-piaci hatások
FELNŐTTKORI TANULÁS SZÍNTERE
Egy kutatás eredményei
PÁLYAORIENTÁCIÓ
Zala megyei tapasztalatok

Szakképzési Szemle

VOCATIONAL TRAINING REVIEW ■ RUNDSCHAU DER BERUFSBILDUNG

2013. 2. SZÁM

Szakképzési Szemle

NEMZETI MUNKAÜGYI HIVATAL
SZAK- ÉS FELNÖTTKÉPZÉSI IGAZGATÓSÁG
FOLYÓÍRATA

VOCATIONAL TRAINING REVIEW ■ RUNDSCHAU DER BERUFSBILDUNG

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG	Dr. Erdei Gábor , elnök Bruckner László, ügyvezető elnök Dr. Garai Péter, felelős szerkesztő Angyal László • Dr. Birher Nándor Boros István • Fekete Balázs Katona Miklós • Dr. Klész Tibor Dr. Kozma Gábor • Marton József Dr. Odrobina László • Rettegi Zsolt Szebeni Kinga
A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MUNKÁJÁT KOORDINÁLJA	a Nemzeti Munkaügyi Hivatal Jogi és Kommunikációs Főosztálya szakesfelnottkezeslapok@lab.hu
E-MAIL	
BORÍTÓTERV	Iscsu Molnár István
TÁRSALAPÍTÓ	Magyar Szakképzési Társaság

SZAKKÉPZÉSI SZEMLE

MEGRENDELHETŐ	szakesfelnottkezeslapok@lab.hu
KIADÓ	Nemzeti Munkaügyi Hivatal 1089 Budapest, Kálvária tér 7.
TELEFON	06 1 303 9300
WEB	www.munka.hu
FELELŐS KIADÓ	a Nemzeti Munkaügyi Hivatal főigazgatója
TÖRDELŐ	Zsidik Katalin
NYOMDA	Metris Nyomdaipari és Kereskedelmi Bt. 1031 Budapest, Keve u. 43/A.
FELELŐS VEZETŐ	Lengyel Tamás, ügyvezető
	ISSN 0237-2347

A Szakképzési Szemle folyóiratot a Nemzetgazdasági Minisztériummal kötött NFA KA 1/213 támogatási megállapodás alapján és a Nemzeti Foglalkoztatási Alap Képzési Alap részének támogatásával valósult meg.

TARTALOMJEGYZÉK

TÉSITS RÓBERT–SZABÓ REBEKA

- 5 Egy komplex roma integrációs program munkaerő-piaci és területi hatásai

KISPÁLNÉ HORVÁTH MÁRIA

- 19 A formális és a nem formális felnőttkori tanulás szinterei egy kutatás eredményei alapján

DR. BOROSÁN LÍVIA–DR. VARTMANN GYÖRGY

- 33 Pályorientációs kutatás Zala megyében

ELEKTRONIKUS MELLÉKLET

(www.nive.hu / Folyóiratok / Szakképzési Szemle/2013/2 / Elektronikus mellékletek)

• **TÉSITS RÓBERT–SZABÓ REBEKA**

Egy komplex roma integrációs program munkaerő-piaci és területi hatásai
(ábrák, táblázatok)

• **DR. BOROSÁN LÍVIA–DR. VARTMANN GYÖRGY**

Pályorientációs kutatás Zala megyében
(ábrák, táblázatok)

TÉSITS RÓBERT–SZABÓ REBEKA

EGY KOMPLEX ROMA INTEGRÁCIÓS PROGRAM MUNKAERŐ-PIACI ÉS TERÜLETI HATÁSAI

BEVEZETÉS

Hazánkban három millióan élnek a szegénységi küszöb alatt, ebből több mint egy millióan mélyszegénységben. A hátrányos helyzetben élők közül a leghátrányosabb helyzetben a roma népesség él, az etnikumon belül mintegy 500-600 ezer főt érint ez a probléma. A szegényedés egyik okaként említhető az alacsony fokú iskolázottság, amely az alacsony szintű foglalkoztatáshoz vezet. Számítások szerint a roma népesség foglalkoztatási rátája csupán 20% körül alakul, ezen belül a roma nők foglalkoztatottsága ennek a fele. A magas munkanélküliség eredményezi a rossz egészségi, szociális és lakhatási állapotokat, amelyből számos konfliktustényező eredeztethető. A romák 60%-a falusias környezetben, többnyire a települések perifériáján található szegregátumokba tömörül, ahol az amúgy is hátrányos helyzet sokszorozódik a negatív példákkal, s így a motiváció csökkenése is megfigyelhető. Mindezek hatására az etnikum a társadalom peremére szorult, társadalomba való integrálásuk elkerülhetetlen feladattá vált a Magyar Köztársaság számára (BALOG Z. 2012). A probléma megoldása tehát nem csak az említett csoport érdeke, hanem az egész magyar társadalomé, hiszen annak stabilitására is kihat. A társadalmi kohézió hiánya a dezintegrációs folyamatokat felerősíti és a gazdaság egészséges fejlődésének akadályozó tényezőjévé válhat.

A téma aktualitását az Európai Unió erre irányuló stratégiája is hangsúlyozza. Az Európai Bizottság a romák társadalmi és gazdasági integrációjának érdekében egy átfogó stratégia kidolgozásába kezdett 2005-ben, amely a Roma Integráció Évtizede Program nevet kapta. Fő prioritása a romák társadalmi és gazdasági integrációjának felgyorsítása, valamint a róluk kialakult negatív kép átalakítása és pozitív irányba terelése.

A komplex telep-programot „a Szociális és Munkaügyi Minisztérium megbízásából az ESZA Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (ESZA Non-profit Kft.) a szociális és munkaügyi miniszter 7/2009. (III. 18.) SZMM rendelete alapján” hirdették meg a 2009-2010 közötti időszakra (www.esza.hu). A program célja, hogy a szegregált lakókörnyezetet oly módon szüntesse meg, hogy az ott élők gazdasági és társadalmi helyzetén javítson, megfelelő életkörülményeket teremtsen számukra, amellyel az életminőségük drasztikusan megváltozik. Ezen felül a program a céljai között határozza meg, hogy az érintett célcsoport lakhatási feltételeinek megváltoztatásával reintegrálja

őket, vagyis lehetőséget teremtsen arra, hogy megjelenjenek a munkaerőpiacon, ezzel is javítva szociális helyzetükön. A munkapiacon való jobb érvényesülést az egészségügyi, oktatási és szociális szolgáltatások könnyebb elérésével biztosítja. Az első komplex telep-programok a szegregátum felszámolása során az új lakókörnyezet biztosításával kívánták megoldani a problémát. Ma már az ESZA Nonprofit Kft. olyan telep-programokat hirdet meg, amely nem a felszámolást tűzi ki célul, hanem a szegregátum olyan jellegű átalakítását, amely megfelelő életkörülményeket biztosít az telepszerű lakókörnyezetben lakó népességnek.

A jelen írásműben értékelt hosszúhetényi romák szegregációjának felszámolása és az ezt követő segítségnyújtás példaértékű lehet olyan község számára, ahol szintén fellelhető ez a probléma. A falu népességének döntő többsége sváb identitással rendelkezik, és a lakosság ezen része döntően a magyarországi társadalmi hierarchia középosztályához tartozik. Mivel ők a környezetükre igényesek, ezért is merült fel az a szándék, hogy a falu határában embertelen körülmények között élő fatelepi cigányok számára megfelelő körülményeket biztosítsanak. A hosszúhetényi példa alkalmas lehet arra, hogy kisebb léptékben, közelebb-ről is megvizsgáljuk a komplex telep-program hatásait, valamint a program hatékonyságáról pontosabb képet adhat az érintettek megkérdezése, illetve a programmal kapcsolatos élményeik feltárása.

SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK

A rendszerváltást követően a romák helyzetével foglalkozó, elsősorban szociológiai megközelítésű szakirodalom a cigányság demográfiai, területi, iskolázottsági, szociális és munkaerő-piaci helyzete mentén tette fel kérdéseket. Ugyanakkor ezek a szempontok nem csupán szociológiai értelemben lényeges kérdések, hanem egy adott település, vagy egy terület fejlődését is befolyásolják, hiszen az érintett humán tényezőket a társadalmi-gazdasági fejlődés alapköveiként is lehet értékelni (CSIPKA R. 1992, KÁDÁR Zs. 1993, KERTESI G. 1995, ALBERT J. – LEVELEKI M. 1998).

Az ezredfordulót követően a vizsgálatok fókuszába került a magyar társadalomban kialakult romakép. A kutatások többek között rávilágítottak arra, hogy a cigányságnak nem csak a származása miatti megkülönböztetéssel kell szembenéznie, hanem a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyük miatt is. Ennek kapcsán merült fel a kérdés, hogy a magyar társadalom akarja-e a roma társadalom szegregációjának csökkenését, és ha igen, akkor milyen eszközökkel. Nyilvánvalóvá vált, hogy a többségi társadalom toleranciaszintjének növekedése csökkentené a romákkal szembeni diszkriminációt, ugyanakkor a negatív romakép megváltoztatása érdekében sikertörténetekkel célszerű felvenni a harcot a sztereotípiákkal szemben (SZÉKELYI M.–ÖRKÉNY A.–CSEPELI GY. 2001).

Az ezredforduló kutatásai immár nem csupán az iskolázottságra és munkaerő-piaci helyzetre fókuszálnak, hanem a társadalmi kirekesztődés okait, a befogadás és az integráció lehetőségeit is keresik. A vizsgálatok eredményei rávilágítottak arra, hogy a cigányság egy része a posztszocialista országokban úgy érzi, hogy bár a szocializmus alatt is szegények voltak, de ez a piacgazdaság térhódítása idején inkább csak mélyült, és élet-színvonaluk csökkent az előző időszakhoz képest (LADÁNYI J.–SZELÉNYI I. 2001).

Az ezredfordulón már sor kerülhetett olyan reprezentatív kutatásra is, amelynek eredményei összehasonlíthatóvá váltak a kilencvenes évek elején készült mérésekkel. A fő kérdések között szerepelt, hogy vajon a rendszerváltást követően mennyire tudott stabilizálódni a cigányság munkaerő-piaci helyzete, történt-e a két vizsgálat közötti tíz évben érdemleges változás. A vizsgálatok során fény derült arra, hogy sajnálatos módon megmaradt az alacsony iskolázottsági szint a többségi társadalomhoz képest, és a foglalkoztatás szempontjából háromszor nagyobb a nem romák állásszerzési esélye, mint a romáké (KERTESI G. 2005). Ezek a vizsgálatok külön kiemelik a romák foglalkoztatásának esélyjavítását szolgáló programokat, illetve azok kritikáját is megfogalmazzák (SZŐKE Zs. 2010). A foglalkoztatási diszkriminációval kapcsolatban készült empirikus kutatások azt is vizsgálták, hogy a hátrányos helyzetű csoportokhoz miként viszonyulnak a vállalkozók (BABUSIK F. 2008). A diszkriminált oldalról is készült önbeszámolókon alapuló tanulmány, amelyben az volt, a fő kérdéskör hogy a cigány emberek miként fogadják a róluk kialakult negatív társadalmi képet (PÁLOS D. 2010).

A romák életkörülményeinek vizsgálata során kiemelten kezelték az azonos körülmények között élő romák és nem romák megélhetését segítő kapcsolatokat, illetve azokat az anyagi és nem anyagi eszközöket, amelyek révén segítséghez juthatnak a rászorulóknak. A kutatások megállapították, hogy a nem romák kapcsolati hálói jobban kiépültek, mint a romáké, így a támogatottság mértéke a romák esetében jóval alacsonyabb (MESSING V. 2006). Az életkörülmények tágabb szegmensét tekintve is végeztek vizsgálatokat. A szegregáltan élő roma népesség helyzetét felmérték, középpontba helyezve az aprófalvas térségeket, hiszen a gettósodó települések létrejötte a társadalmi szerkezet változásának tudható be, egyfajta népességcsere következtében. Felvetődött többek között a kérdés is, hogy a poszt szocialista országokban milyen átalakuláson mennek át a romák által lakott gettósodott települések, és milyen reakciót vált ki a településen élőkől, ha a térség gazdasága ismét fejlődni kezd (VIRÁG T. 2008).

Az elmúlt évek során tovább folytatódtak a kutatások a cigányok foglalkoztatásával kapcsolatban felmerülő problémák feltárása érdekében, valamint a munkaerő-piaci helyzetük jelenéről és jövőbeli lehetőségeiről. A szerzők sok esetben foglalkoztak a roma oktatás és képzés mai állapotával, lehetőségeivel, valamint az etnikummal szembeni attitűdök megjelenésével a nem romák szemszögéből. A vizsgálatok egy része a roma foglalkoztatást a vállalatok szempontjai szerint közelítette meg, amelyek olyan kérdésekre keresik a választ, hogy a célcsoportok jellemzően milyen munkakört töltenek be, a vállalatok hogyan viszonyulnak hozzájuk, érinteti-e őket a rejtett diszkrimináció, valamint milyen eséllyel indulnak a munkaerőpiacon (MÉSZÁROS Z.–VÁRHALMI Z. 2011). Egyetemistákkal felvett aszszociációs tesztek egészítették ki a romákkal szembeni attitűdök kutatását, amelyek során fény derült arra, hogy a jövő értelmiségi generációja milyen véleményt alkot a cigányságról (SZÁNTHÓ Zs. 2012). Az utóbbi években végzett kutatások a romák iskolai mobilitását és integrációjuk lehetőségeit is vizsgálták. A sikeres életúttal rendelkezők és romaságukat felvállalók megkérdezésével keresték a választ arra, hogy a társadalmi tőke mennyiben befolyásolja a társadalmi mobilitást. Ez utóbbi tekintetében a vizsgálatok azt mutatták, hogy a párkapcsolat mellett az egyik legfontosabb tényező az iskola. Kérdésként vetődött fel ugyanakkor, hogy az iskolában szerzett szociális kapcsolatok felülkerekedhetnek-e a családban látott mintán. A következtetések szerint az integrációt elősegítheti a megfelelő másodlagos szocializáció, amely a társadalmi mobilitásra is lehetőséget ad (ELEKES Gy. 2011).

CÉLKITŰZÉSEK

Jelen írás általános céljaként fogalmazódik meg, hogy – többek között a település- és területfejlesztés eszközrendszerével – választ keressen arra a kérdésre, milyen módon orvosolhatók a bevezetőben felvetett problémák, hogyan segíthető elő a romák integrációja a többségi társadalomba. Ezt egy konkrét projekt keretében vizsgálja, melynek során megtörtént a cigánytelep felszámolása. További kérdésként vetődik fel, hogy a program végrehajtása mennyiben érte el kitűzött célját. Vajon a romák életkörülményeinek megváltozásával hatékonyabban valósul meg az integráció? Mit eredményezhet az, ha egy sajátos kultúrával rendelkező csoportot egy számára idegen környezetbe helyezünk? Segíti-e az életkörülmények megváltoztatása, hogy a társadalom periferiájára szorult egyének kiemelkedhessenek a mélyszegénységből? Miként fogadja ezeket a változásokat a többséghez tartozó társadalom? Milyen módon járul hozzá ez a változás a település és a helyi gazdaság fejlődéséhez? Milyen előnyök és hátrányok származnak a komplex telep-felszámolási program megvalósításából?

Az általános célok részcélokon keresztül valósulnak meg. Az írás kiemelt feladatának tartja, hogy statisztikai adatok segítségével feltárja az érintett (komlói) kistérségen belül a roma lakosság elhelyezkedését és településenkénti arányát. A vizsgált téma szempontjából fontos tényezők alapján térképezi fel a térséget, elemezve a képzettségi, foglalkoztatottsági, munkanélküliségi, valamint az életkörülményekhez (háztartási és lakásadatok) kapcsolódó adatokat. További cél a Hosszúhetényben megvalósult telep-program elemzése a projektciklus elmélet segítségével. Fontosnak tartottuk, hogy a településen élő célcsoport, valamint a projekt során érintett, de nem a célcsoporthoz tartozó egyének tapasztalatairól információt szerezzünk, továbbá azt, hogy értékeljük a projekt során végrehajtott részprojekteket. Az írás további kiemelt célja a program hatásának vizsgálata az érintett település további fejlődésére.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

A beavatkozásmentes vizsgálatok egy részének jelentősége abban rejlik, hogy lehetőséget adjon annak bizonyítására, hogy a jelen írás célkitűzései miként illeszkednek az eddigi kutatások logikai ívébe. Az erre irányuló szakirodalmi másodelemzést a rendszerváltást követő és döntően szociológiai témájú folyóiratcikkek értékelésével végeztük el. A szekunder adatok elemzéséhez a legfontosabb forrást a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálásainak adatai jelentették. Ennek során a lakónépességre és annak nemzeti hovatartozására, az iskolázottságra, a gazdasági aktivitásra, a háztartásokban élők számára, valamint a lakások komfortfokozatára vonatkozó adatok értékelő elemzésére került sor. Az adathalmaz feldolgozásában, leválogatásában az ArcGIS geoinformatikai program nyújtott segítséget, majd raszteres, grafikus szoftver segítségével tettük láthatóvá a markáns területi egyenlőtlenségeket. A komplex telep-felszámolási projekt értékelő elemzéséhez a szükséges információkat Hosszúhetény Község Önkormányzata biztosította. A tervezés és végrehajtás fázisainak elemzését a projektciklus-elmélet segítségével végeztük. A társadalmi környezet értékeléséhez interjúk készültek az érintett polgármesterrel, a projekt vezetőjével, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat képviselőjével, a hosszúhetényi lakosokkal, valamint a hátrányos helyzetűeket munkaerő-piaci programokkal segítő nonprofit szervezetekkel.

EREDMÉNYEK

A VIZSGÁLT TELEPÜLÉS TÁGABB KÖRNYEZETÉNEK TÁRSADALMI-TERÜLETI JELLEGZETESSÉGEI

A statisztikai adatok természetesen igazolják a többszörösen hátrányos helyzetet, miszerint azokon a településeken, ahol nagyobb számban élnek romák, ott magasabb az álláskeresői ráta, alacsonyabb az iskolázottság, rosszabbak a lakáskörülmények, illetve az egy háztartásban élők száma is nagyobb. A kistérség többi településével összevetve Hosszúhetényben lakik a legtöbb roma, falusias körülmények között. Azonban a lakónépesség száma is magas, így a romák aránya a nem romákhoz képest itt alacsonyabb. Ennek a ténynek a komplex program szempontjából is számottevő a jelentősége, hiszen ez minden bizonnyal hat az integráció sikerességére (1. ábra¹).

Baranya megyét az országos helyzethez képest is jobban sújtja a munkanélküliség, amely relatíve kevesebb munkahelyet tud kínálni azok számára, akik munkába kívánnak állni. Ez a munkaképes korúak egy részének a régióból történő elvándorolását is eredményezi. Tehát a komlói kistérség településeit érintő népességcsökkenés oka nem csak a természetes népességfogyás, hanem a fiatalok elvándorlása a jobb megélhetés reményében a fejlettebb régiókba, illetve a fővárosba és környékére. Ettől a tendenciától eltérnek Hosszúhetény népesedési folyamatai, hiszen 1990-től a település lélekszáma folyamatosan nő. A kistérség települései között találunk magasabb álláskeresői rátával jellemezhető települést is, amely valószínűleg a lakónépesség számával, a lakossűrűséggel, valamint a periférikus és kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedéssel is indokolható. A térség településeinél a munkanélküliség mértékének értékelésekor tehát nem csak a romák arányát, hanem egyéb differenciáló faktorokat is érdemes számításba venni (például a városoktól való távolság, földrajzi elhelyezkedés: 2. ábra). Hasonló a helyzet a lakások komfortfokozatával kapcsolatban is, ahol megállapítható, hogy az minden településen sokat javult az utóbbi húsz évben már döntő az összkomfortos és komfortos lakások száma a lakásállományon belül. Ugyanakkor a többi település szempontjából itt is differenciáló tényezőként értékelhető a térségen belüli kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedés, valamint az öregedő népesség, illetve a munkanélküliségből fakadó szegénység hatása. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a nagyobb lélekszámmal bíró háztartások (4-5 fős és a 6 főnél nagyobb) száma csökken, míg a rendszerváltás óta az egy fős háztartások száma növekvő tendenciát mutat a komlói kistérség településein. Ennek természetesen az is az oka, hogy a községek lakosságának nagyobb része egyedül élő időskorú, illetve – a kitolódó családalapítás miatt – sok fiatal szintén egyedül tart fenn egy háztartást. A fiatal párok jelentős része egyáltalán nem vállal gyermeket, vagy csak egyet.

Az értékelt statisztikai adatok alátámasztják, hogy Hosszúhetény különbözik, részben ki is emelkedik a kistérség többi települései közül. A vizsgált település munkanélkülisége ugyan egy százalékponttal alacsonyabb a kistérségi átlagnál, azonban ez az országos átlaghoz képest még mindig magasnak számít. Az iskolázottsági adatokat tekintve is viszonylag kedvező helyzetűnek mondható a község, hiszen 1990 óta nagyobb számban élnek diplomával, vagy magasabb végzettséggel rendelkezők. A nyolc általánossal, vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők

¹ Az ábrák és a táblázatok megtalálhatók a Szakképzési Szemle elektronikus mellékletében (www.nive.hu / Folyóiratok / Szakképzési Szemle – tovább / Szakképzési Szemle 2013/2 Elektronikus mellékletek)

száma nem kiugróan magas, a hét évesnél idősebb lakosok fele szakközép-, szak- vagy középiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik (4. ábra). A lakások komfortfokozatának változásában érezhető a 2011-re már befejeződő telepfelszámolási projekt hatása, hiszen a 2001-es népszámláláskor 54, a 2011-es népszámláláskor már csak öt szükséglakás volt a településen. Így a lakások háromnegyede összkomfortosnak, és több mint 90%-a komfortosnak minősült (5. ábra). A háztartások adatait tekintve szintén az átlagnál nagyobb számban találhatók hat fősnél nagyobbak, míg az egy fő háztartások aránya kisebb, mint a kistérség többi települései esetében (3. ábra).

A MEGVALÓSÍTÁS TERÜLETI RELEVÁNCIÁJA

Hosszúhetény földrajzi fekvése kedvezőnek mondható, hiszen közel helyezkedik el három városi rangú településhez és egy főközlekedési útvonalhoz. A település népessége a kistérségi tendenciától eltérően évről évre gyarapodik. Óvoda, általános és középfokú iskola van a településen, ezen felül postahivatal, háziorvosi rendelő, gyógyszertár és rendőrség is, így a település, méretéhez viszonyítva jó intézményi ellátottságú. Hosszúhetényen két romatelep is található: a Fatelep és a Hármashegy utca. A pályázati kiírások alapján csak a Fatelep felszámolására igényelhetett támogatást a Hosszúhetényi Önkormányzat, mivel azt csak 25 főnél népesebb telep felszámolására lehetett benyújtani.

A projektben érintett terület Hosszúhetény külterületén található, a település központjától 2 km-re és az utolsó belterületi lakott háztól 800 m-re. A telep egy rekultivált területen elhelyezkedő házat foglalt magában, amely eredeti rendeltetése szerint felvonulási épület volt, átmeneti pihenő hely a bányaművelés, majd az azt követő rekultiváció idején, amelyet, már több mint másfél évtizede befejeztek. Ebben – az életveszélyessége miatt kihasználatlan – önkormányzati tulajdonú nyolc szobás épületben 36 fő lakott. A hiányos és nem megfelelő nyílászárók, valamint a szigetelés miatt az épület penészes volt és nem fűthető. Elhelyezkedése miatt az ingatlan csak vezetékes árammal rendelkezett, a többi közmű nem volt elérhető, így a lakók számára a folyóvíz és a megfelelő fűtés sem volt biztosított. A folyóvíz hiánya miatt a higiéniai alapfeltételek sem voltak adottak. A telep szegregáltságát növelte, hogy nem rendelkezett szilárd úttal és közvilágítással sem. A szilárd út állapota olyan rossz volt, hogy a normál személygépjárművel nem lehetett minden évszakban megközelíteni, így vészhelyzet esetén a mentők és a tűzoltóság is csak speciális járművel, vagy gyalog tudta megközelíteni a helyet. A közvilágítás hiánya különösen a téli időszakban tette veszélyessé a telep megközelítését, a gyermekek sem tudtak biztonságosan iskolába, illetve hazajárni.

A község a megyeszékhelyhez közel fekszik, döntően ez határozza meg a munkaerő-piaci helyzetét, hiszen a hosszúhetényiek többsége naponta ingázik Pécsre és Komlóra. A feldolgozó telepen kívül számottevő munkalehetőség nincs, de családi vállalkozások találhatóak a településen, amelyek főként az idegenfoglalomhoz kötődnek. A program keretén belül a településen élő 52 családból 8 család érintett. A lakhatási problémákon túl tovább fokozta halmozottan hátrányos helyzetüket, hogy a munkaképes korban lévő emberek munkanélküliek, szakképzetlenek és aluliskolázottak, csupán alkalmi, vagy időnymunkából éltek, rosszabb esetben a fekete munkaerőpiacon kerestek megélhetési lehetőséget. Elhelyezkedésüket tovább nehezíti, hogy közülük többen megváltozott munkaképességűek. A telepen élő gyerekek számára nem csupán a lakhatási körülmények nehezítették meg a szegénységből való kiszakadást, de a szülők sem tudták megteremteni az esélyegyenlőséget biztosító hátteret, amely a könnyebb boldogulásukat eredményezné.

A telepet súlyos szociális problémák sújtották. A lakók közötti kapcsolati viszonyok nehezen átláthatók. Az egymásrautaltságot növelte a telep fizikai távolsága az anyatelepüléstől, amely értelemszerűen csökkentette a kapcsolatok kialakulását a hosszúhetényi lakosokkal. A beszámolók szerint a jellemző viselkedési minták a többségi társadalom számára elfogadhatatlanok, a telepiek szempontjából pedig nehezen megváltoztathatók. A Legnagyobb fejlődésre a gyerekeknek volt esélyük, például az iskolában, de ez a hiányzások magas száma miatt a gyakorlatban nem valósult meg. Az elhatároltság miatt a telepi romák emberismerete szűk korlátok között mozgott, hiányos és alaptalan információkra hagyatkoztak, amelyek sok esetben irreális félelmeket tápláltak a családokban, amely a súlyos kompetenciahiányokból eredeztethető (írásudatlanság, funkcionális analfabetizmus, tájékozatlanság, alacsony szintű kommunikációs képességek). A szűk társasági kör a verbális képességek fejlődését akadályozta – bár egymással könnyen megértették magukat – és a beszámolók szerint a következetes szabályok nélküli életmódból eredően céljaik elérésében társadalmilag nem elfogadott érzelmi-indulati elemeket alkalmaztak.

A projektmenedzsmentben a közösség és kultúra fejlesztését a helyi cigány kisebbségi önkormányzat elnöke végezte, aki 12 éve tevékenykedett szakmájában, így már meglehetősen sok tapasztalattal és kapcsolatrendszerrel rendelkezett. A fatelepi romák társas érintkezésének egyik sajátossága, hogy a kommunikáció jobbára csak erre a kis közösségre terjedt ki, így egyedi kapcsolattartási eszközök és módok alakultak ki. Ezek a kommunikációs módok más közösségekben nem értelmezhetőek, még a más települések szintén hátrányos helyzetű és alacsony státuszú lakossága számára sem. Nem csak a hosszúhetényiekkel nem alakítottak ki kapcsolatot a telepi romák, hanem a faluban élő romákkal sem. A szegregált környezet így a helyi társadalomból való teljes kirekesztettséget erősítette meg, és saját kulturális történetük megismerése sem keltette fel az érdeklődésüket.

A telepen élők egészségi állapotát nagyban befolyásolta az anyagi helyzetük, hiszen a szóban forgó családok mindegyike mélyszegénységben élt. A zsúfolt, alacsony komfortfokozatú otthonok mellett sokat rontottak életkörülményeiken a nem megfelelő higiénés viszonyok és az egyoldalú táplálkozás, amely nagyban hozzájárult az egészségvesztés kockázatához. Ezeknek a családoknak az élelmiszer beszerzése nehézséget okozott, az étkezések száma alacsony volt és a fogyasztott ételek összetevői sem fedezték a mindennapi energia-, vitamin- és ásványianyag-szükségletet. Az egészségügyi alapellátást leggyakrabban akut betegség kialakulása miatt vették igénybe, szűrővizsgálatokon egyáltalán nem vettek részt, krónikus betegségek szűrésére és gondozására nem volt lehetőség.

A telepen élők közül 23-an rendelkeztek minimum általános iskolai végzettséggel, közülük 4 főnek volt szakiskolai végzettsége. Az iskoláskorú gyerekek közül szinte kivétel nélkül mind sajátos nevelési igényű oktatásban részesült komlói intézményekben. Hosszúhetény ugyan rendelkezik óvodával és általános iskolával, azonban a fatelepi gyerekek közül mindössze ketten jártak a községi iskolába.

Az említett tények igazolták a projekt szükségességét a hosszúhetényi fatelepen, hiszen nem csak a lakás- és életkörülményeik voltak embertelenek, de a munkaerő-piaci adatok alapján az élethelyzetükből való kiszakadási esélyeik is alacsonyak voltak a telepfelzárolás előtt. Az ilyen típusú telepek felszámolása nem csak helyi érdek, hiszen a szegénység feltartóztatása, az iskolázottság növelése kiemelt prioritásként jelenik meg a nemzeti programokban is. A program keretében az eddig nyomorúságos körülmények között élők is esélyt kapnak a jobb élet reményére, a szegénységből való kiszakadásra, a fejlődés lehetőségére.

A Hosszúhetény Községi Önkormányzat ülésén létrehozott 2007–2010 évekre szóló Gazdasági Programban is megjelenik a telepi cigányok helyzetének tarthatatlansága. Velük kapcsolatos feladatként fogalmazódott meg a képviselőtestületi ülésen, hogy a helyi társadalomba történő integrálásukat elő kell segíteni, ugyanakkor hagyományaik és etnikai identitásuk megőrzése érdekében, valamint az érintettek érdekvédelmében megfelelő módon kell biztosítani a CKÖ működését a településen. Törekvéseket fogalmaztak meg a fatelepi romák közhasznú, illetve közcélú foglalkoztatására, alacsony iskolázottsági szintjük növelésére, ami szükségessé teszi a helyi oktatási intézmények és a CKÖ együttműködését is.

A PROGRAM STRUKTURÁLIS HATÁSAI

Pozitív tapasztalatok

A jelen írásban értékelt projekt mindenképpen eredményes, már csak abból a szempontból is, hogy megszűnt a falu egyik szégyenfoltja, ugyanakkor a roma családok szempontjából is komoly fejlődés mutatkozik, igyekeznek alkalmazkodni az új környezetükhöz, beilleszkedni a társadalomba. Ugyanilyen pozitív változás érzékelhető a község lakói részéről. Mára a félelmek többsége eloszlott, bizonyos szomszédsági viszonyok nem csak hogy rendeződtek, de még jó kapcsolatok is kialakulóban vannak. Az önkormányzat nagyon komoly kockázatot vállalt fel a pályázat benyújtásával, hiszen azt elfogadtatni a községben élőkkel, hogy beköltöztessék a faluba a rossz hírű fatelepi családokat, nem kevés konfliktussal járt. A projekt zavartalan lefutása érdekében a község lakóit körültekintően kellett informálni annak fontosságáról és megértetni velük, hogy miért van szükség a telep felszámolására.

A hosszúhetényi program megvalósítása során meglepő, de nem volt probléma a költözés tényével. Még az idősebb generáció is várta a telepről való elmozdulást, ami máshol nagy gondot és fennakadást okozott. A romatelepe-felszámolási projekt elérte fő célját, megszüntette a szegregált településrészt, komfortos életkörülményeket biztosított az ott élők számára, amelynek segítségével segítette kiszakadásukat a hátrányos helyzetükből. A nyolc család számára a községben, vagy a szomszédos településen biztosítottak családi házat, amely azért bizonyult jó megoldásnak, mivel az eddig szabadabban élő embereket nem egy kis alapterületű panellakásban helyeztek el, hanem a korábbi életmódjukhoz jobban hasonlító nagyobb és komfortosabb házakban. Az ingatlanok felújítása és berendezése után azok költözhetővé váltak, és a beköltözéssel a lakhatási részprojekt befejeződött. Az érintettek munkaalkalmassági szűrővizsgálaton is részt vettek, az új otthonok berendezését adományokkal oldották meg, de pótolták a hiányzó igazolványokat is, a szociális munkás segítségével. A program keretében képzési, munkavállalási tanácsadásban részesültek a telepi romák, és hozzáférést biztosítottak számukra a szociális ellátáshoz. A projekt egészét tekintve nagy eredmény, hogy a megvalósításába bevonták az érintetteket, akik a program által kínált lehetőségekkel éltek, részt vettek a rendezvényeken, azok aktív tagjai voltak. Az, hogy a családok számára vásárolt házakat pályázati pénzből és a falu által összegyűjtött adományokból rendezték be, az a társadalmi felelősségvállalás egyik szép példája. Az önkormányzat továbbra is segítséget nyújt a telepieknek mind az új otthonuk fenntartásában (például tűzifával támogatják őket), mind a foglalkoztatásban (helyi közmunkaprogramba dolgoznak a telepi romák).

Fejlődésnek mondható az is, hogy a roma gyerekek magyarul és beásul mondtak verset a Nemzetiségi Napon, és ezen a telepiek egyharmada részt vett. A cigány táncházon és a kirándulásokon

50 fő vett részt, és ennek alapján is sikeresnek mondható a részprojekt. A projektmenedzsment értékelése alapján a közösségfejlesztési rész hatására nagyobb lett a romák elfogadottsága, és a projekttel kapcsolatos megítélések is pozitív irányban változtak. A telepiek szempontjából eredménynek tekinthető, hogy a korábbi sorozatos veszekedések ellenére három telepi család megosztotta egymással az elképzeléseit. Az említett három család volt a legaktívabb a projekt során, ők vettek részt a legtöbbször azokon a rendezvényeken, amelyeket a közösségfejlesztő szervezett a romák számára. A kirándulások során lehetőségük nyílt beszélgetni másokkal, a táncház megrendezése a kulturális értékeik megőrzését segítette. Részvételük a falu által szervezett programokon segített közeledni a község lakosságához, így növelhették elfogadottságukat a településen.

Az egészségfejlesztési részprojekt eredményének tekinthető, hogy a védőnő rendszeresen látogatja a telepen élő családokat. Nyár folyamán 50 fő vette igénybe a szűrővizsgálatokat, valamint szorosabb együttműködés jött létre a háziorvos, a védőnő és a célcsoport között. Az egészségügyi tanácsadások továbbra is folyamatosan zajlanak a részprojektben érintettek és a szakemberek között. A részprogram keretein belül többször került sor ingyenes szűrővizsgálatra, amelyet a település lakói is igénybe vehettek. A programelem során talán nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni az egészséges életmód megvalósítására, a családok meggyőzésére. Itt lehetne felhívni a figyelmet például a dohányzás ártalmaira, főként annak súlyos hatásaira a várandós anyákra és a születendő gyermekek esetében. A már említett pénzkezelési technikák tanításához kötve közös főzéssel kapcsolatos klub szervezése is támogatható, ahol a családok elsajátíthatják az olcsó, de egészséges ételek elkészítését. Ehhez a programhoz célszerű lenne hozzákapcsolni a romák gasztronómia hagyományait, amelyre a község érdeklődőit is invitálhatják.

Az oktatási részprojekt eredménye, hogy a gyerekek, ha kis számban is, de segítséget kérnek a tanuláshoz, és a fiatalok többsége is elfogadóbbnak bizonyul, mint a projekt kezdetén. A felnőttképzésben résztvevők rendszeresen jártak a képzésekre, igénybe vették a vizsgára felkészítő órákat. A 7. és 8. osztály elvégzésével kapcsolatban a menedzsment tárgyalásokat folytatott azokkal, akik legalább hat osztályt elvégeztek már. Ennek eredményeként egy fő elvégezte a nyolc osztályt a Munkaügyi Központ segítségével. A részprojekt programjait 28 gyerek vette igénybe, amely szintén jó eredménynek számít.

Sikeres volt a képzésben résztvevők felkészítése. A számítógépes tanfolyam és a kreatív szakkör is nagy népszerűségnek örvendett a diákok körében. A program sikerességét az is mutatja, hogy a diákok egy idő után szívesen mentek a szakkörökre és a programokra programokra, türelmesebbek voltak a feladatok elvégzése közben, jobban tudtak koncentrálni azokra. Szövegértésük és szövegalkotásuk már ez alatt a rövid idő alatt is javult, azonban további foglalkozásokra lenne szükség ahhoz, hogy a gyerekek elérjék a megfelelő szintet. A hosszútávú diákok számára lendületet és motivációt adott, hogy a komlói Belső Tűz Egyesület tanodaprogramján más, hátrányos helyzetű roma gyerekekkel dolgoztak együtt, olyanokkal, akik már több éve vesznek részt a tehetséggonozó programban. Az egyesület a saját lehetőségeihez mérten ajánlotta fel a további segítségét a hosszútávú diákok számára.

A programelemben a célcsoport iskoláskorú tagjai megismerkedhettek más települések hasonló helyzetű diákaival, ami további motivációt jelenthet a tanulásban. Azért fontos ez a projektrész, mivel a gyerekek a legfogékonyabbak a változásra. Ha már gyerekkorban sikerül a képességeiket fejleszteni, a hiányosságokat pótolni, akkor felnőtt korukban nem csak ők lesznek sikeresebbek, hanem gyerekeik számára is pozitív és követendő példát tudnak mutatni.

A képzésben és a foglalkoztatási részprojektben is szívesen vettek részt a romák. Szerettek bejárni az órákra, főként az elméleti részeket kedvelték. Ezek során falazó és vakoló

kőműveseket képzettek ki, amelyek könnyen tanulható szakmák. Nemcsak lelkesen, de sikeresen teljesítették a képzést. A parkgondozók és a kőművesek közül szinte mindenkit foglalkoztatottak közmunkában, azonban azoknak a családoknak, akik nem kaptak elhelyezést a faluban, azoknak nagyon nehéz volt nem támogatott munkát szerezniük.

A remények szerint könnyebben és gyorsabban fog megvalósulni a célcsoport következő generációjának integrációja. A kisgyerekes családok esetében annak érdekében lenne fontos a további támogatás, hogy elősegítsék az iskolás és óvodás gyerekek szocializációját. A programban részt vevő gyerekek másképpen viszonyulnak a társaikhoz, hiszen már ők is megfelelő módon, rendezetten tudnak iskolába járni. A lakhatási körülmények pozitív változásának járulékos hatása a gyerekek társas kapcsolatainak a javulása.

Továbbfejlesztésre ajánlott programelemek

A fent értékelt előnyök mellett a pályázat megvalósításának ideje rövid volt, és egy projekt talán túl gyors eszköze a jelentős társadalmi és területi problémák megoldásának. Hiányolható elem volt továbbá az utógondozás, a szociális utókövetés, amely az integráció szempontjából fontos tényező lenne. Bár itt a családsegítő szolgálat a projekt végrehajtása után átvette a szociális gondozást és követést, azonban nem minden telepí cigánynak adatott meg ez a kiváltság a szegregátumuk felszámolása után. Akár pályázati feltételhez lehetne kötni, hogy csak olyan önkormányzat igényelhesse a támogatást, amely lehetőséget tud biztosítani arra, hogy a családokkal a megvalósítást követően is törődjenek. Félő ugyanis, hogy visszarendeződnek a korábbi viszonyok és újabb szegregációk alakulnak ki.

A végrehajtás során felmerült konfliktusok közül kiemelhető a projektcsapat nem minden esetben megfelelő kommunikációja, elsősorban a családok és a szociális segítő, valamint a családok, a CKÖ és a projektvezetés között. A projekt előrehaladása során minden bizonnyal jelentősen javult a projektcsapat szociális érzékenysége és összehangoltsága is. A program végrehajtásában résztvevőkkel is voltak problémák, mivel a célcsoport nem fogadta el a projekt első felében alkalmazott szociális munkást és az ebből fakadó konfliktusok hátráltatták a megvalósulást. A projekt komplexitásával is akadtak problémák, mivel nem elég megváltoztatni a lakhatást, vagy csak a gyerekek oktatására fordítani figyelmet – az ilyen jellegű programok esetében ennél szélesebb körű megoldásra lenne szükség. A roma családoknak életviteli, gazdálkodási és kommunikációs készségeket is el kell sajátítaniuk, illetve fejleszteniük. E mellett a gyerekek hátrányainak megszüntetésére is érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni a jövőben, mivel például az iskolai foglalkozásokat követően a szülők nem tudják megadni a megfelelő segítséget. További nehézséget jelent, hogy roma családok kiskorú tagjainak egy része szociokulturális hatások eredményeképpen tanulási képességeikben olyan elmaradással küzdenek, mint a lassabb tempó, a csökkentett önállóság, a pontatlanabb feladatmegértés, a gondolkodási műveletekben megfigyelhető esetleges rugalmatlanság, a gyakoribb hibázás, vagy a fáradékonyság.

A negatívumok között említhető még a község lakóinak tiltakozása a program megkezdésekor. Nem volt nagy a település lakóinak társadalmi elfogadottsága, mivel a hosszútávú igyekezetek igazságtalannak érezték, hogy ők saját erejükből teremtik meg a megfelelő életkörülményeket, míg más támogatásként jut hozzá ugyanahhoz. Még a faluban élő cigányok egy része is sérelmezte a fátalepiék támogatását, mondván, hogy ők abból nem részesülnek. Felmerült a kérdés, hogy rosszabb, de a telepí romáknál jobb helyzetben élők számára ki nyújt segítséget abban, hogy a félkomfortos, vagy komfort nélküli lakásuk/házuk összkomfortos legyen. A probléma kezelése nem egyszerű, és egyesekben felvetheti a lakáshoz jutás kritériumrendszerének meg-

változtatását is. Ugyanígy feszültséget jelentett a helyi lakosok romákkal szembeni előítélete is. Mivel egy adott községen belül a többségi társadalom felelőssége a kisebbség integrációjának sikere, ezért kérdéses volt, hogy mindent megtettek-e azért a településen élők, hogy a települési romák ne kerüljenek hasonlóan hátrányos helyzetbe. Mivel a romák ugyanúgy a község lakói, az önkormányzat értük is felelősséggel tartozik, tehát a projekttel kapcsolatban felmerülő problémákat lakossági fórumokon, nyilvános testületi ülésen vitatták meg.

További konfliktushelyzetet eredményezett a projekt ismertetését követően a lakások helyének kiválasztása. A program lezárása elhúzódott, mert az egyik család nem fogadta el a számukra vásárolt ingatlant. A nem romák és romák közötti viták többek között a szomszédsági viszonyok miatt merültek fel. Nem feltétlenül az jelentette a fő problémát, hogy valakinek a szomszédjába költöztették az egyik roma családot, hanem az eltérő életvitelből adódtak a konfliktusok. A fentebb említett utógondozás épp az ilyen problémák miatt is szükséges, azért, hogy a célcsoportban tudatosuljon az alkalmazkodás szükségessége a környezetük által felállított szabályokhoz, követelményekhez, végső soron ahhoz, hogy a község elfogadja őket. Ugyanakkor a település vezetői érezték a romák változástól való félelmeit, akik bár örültek annak, hogy életkörülményeik jelentősen javulhatnak, de a relatíve zárt világban, amelyben éltek, főként csak egymáshoz kellett alkalmazkodniuk. A program, amelyet fenntartásokkal kezeltek, kizököntette őket az eddigi életükből, ezért a települési családok eleinte elzárkózóak voltak. A romák a község néhány lakója felől érkező diszkriminációt semlegesesen fogadták, ismerték a hozzáállásukat. Ha konfliktus alakul ki, vagy probléma merül fel a falu lakói és a roma családok között, akkor a mai napig megkeresik a CKÖ képviselőjét. A program előrehaladásával úgy rendeződtek a kapcsolatok a szomszédokkal, hogy ahogy ők is látták az igyekezetet a romák részéről, úgy váltak egyre elfogadóbbakká.

A PROGRAM TERÜLETI, ILLETVE TELEPÜLÉSFEJLŐDÉSRE GYAKOROLT HATÁSAI

A projekt egészének lehetséges területi hatásait két szempont alapján lehet vizsgálni. Az egyik a telepről történő elköltözésből adódó területi változások, a másik pedig a telep további társadalmi-gazdasági hasznosításának hatásai. Az új ingatlanok megvásárlása során ügyeltek arra, hogy azok egymástól távol helyezkedjenek el, mivel a telepen élők egymás mellé költöztetése újabb szegregátum kialakulásának esélyét teremtette volna meg. Az integráció akkor tud a leghatékonyabban megvalósulni, ha a családok magukra utaltan élnek, kénytelenek a környezetükkel megismerkedni és abban a közegben érvényesülni. Jelentős a projekt társadalmi hatása is, hiszen a településen az alacsony képzettséggel rendelkezők száma csökken, a munkavállalók száma nő. A háztartások szempontjából a szükség- és kényszerlakások száma drasztikusan redukálódik, míg az összkomfortos lakások száma nő. A projekt után a község beépítettsége nem változott, mivel az önkormányzat már meglévő családi házakba és azok felújításába fektette a támogatás összegét. Ez azt jelenti, hogy olyan házak felújítása történt meg, amelyek állapota a többi ingatlanhoz képest rosszabb volt, így a településkép esztétikai képének javulása is megfigyelhető a faluban. A település összességét tekintve a műszaki infrastruktúrával való ellátottság is javult, hiszen a telep lebontásával és az új ingatlanokban a hiányzó vezetékek pótlásával az arány mindenképpen pozitívan változott (6. ábra).

A falu szolgáltatásai is könnyebben hozzáférhetővé váltak a Fatelep lakói számára, mint például a távolsági buszközeledés, a postai, egészségügyi szolgáltatások, valamint az éllel-

miszer beszerzése. Az alapszolgáltatások elérésén felül a fiatalabb korosztálynak lehetősége nyílik az ifjúsági pontban a kommunikációs infrastruktúrák használatára is. Az említett változások nem csak a telepi romák számára jelentettek áttörést és kínáltak fejlődési lehetőséget, hanem a projekt megvalósítása a településre is fejlesztő hatással volt.

A telepen lévő épület lebontásával az üres önkormányzati telek lehetőségeket teremtett a helyi önkormányzat számára, amelyet az ki is használt. Egy új pályázatot nyújtottak be a „Villamosenergia-termelés napelemes rendszerrel Hosszúhetényben” címmel. A terület hasznosításának az egyik legjobb módját valósítják meg a volt cigánytelepen, hiszen nem csak a társadalmi problémák megoldását szorgalmazza az önkormányzat, hanem ügyel a fenntartható energiatermelésre is. A pályázati pénz lehetőséget nyújt a rossz minőségű, burkolat nélküli út felújítására, így összességében a község úthálózatának minősége is javul.

A telep-felszámolási program jó példával szolgál arra, hogy egy probléma megoldásával további problémákat is kezelhetnek, illetve új, innovatív projektek indulását teszik lehetővé. A fejlesztések egymásra épülnek, ok és okozatként jelennek meg a település fejlődésének történetében. A napelemek telepítése segít abban, hogy a községnek és intézményeinek a villamosenergia-ellátását alternatív, környezetbarát módszerrel biztosítsák, így egy kis faluban is érvényesülhet a fenntartható fejlődés elve. A község tiszta levegőjének és környezetének, szépségének megőrzése alternatív energiatermeléssel a település marketingjét is pozitívan befolyásolja, így a településre nem csak szívesebben kirándulnak az emberek, hanem ott majd akár laknak is.

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Megszűnik a településen belüli szegregáció. • Kötőrési lehetőséget kapnak a hátrányos helyzetben lévő romák. • A romák integrálódnak a társadalomba. • Javulnak a település mutatói (foglalkoztatottsága, iskolázottsága, lakások komfortossága) és a képe is. • A település fejlődik társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból is. • A romákkal szembeni diszkrimináció csökken, elfogadottságuk nő. • A község méretéből fakadó előnyök (közepes lélekszámú község, kis lélekszámú roma csoport) 	<ul style="list-style-type: none"> • A projekt során felmerülő konfliktusok (romák és nem romák, romák és romák között) nehezítik a megvalósítás menetét. • A megfelelő projektmenedzsment kiválasztása nehézséget okoz. • A pályázat részei nem eléggé komplexek az integráció megvalósulásához. • A pályázat kiíróinak következetlensége, a feltételek megvalósításához szükséges szakemberek kiszervezésének lassúsága. • A projekt ideje túl rövid, a családok életébe való beavatkozás túl radikális. • A családok segítése, utókövetése a projekt befejezése után.
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • A megvalósítás tapasztalatait más roma-telep felszámolásánál hasznosíthatják. • A roma családok és a következő generációik jobb életkörülmények között fognak élni. • A romák motiváltabbak lesznek mind a tanulás, mind a munkába állás terén → csökken a munkanélküliség, nő az iskolázottság, javul a munkaerőpiac. • A pályázat hiányosságainak pótlása, hibáinak kijavítása a jobb eredmény elérése érdekében. • Mind megyei, régiós és országos szinten a szegregált települések/településrészek csökkenése. • A romák társadalmi elfogadottsága tovább nő. 	<ul style="list-style-type: none"> • Az érintettek visszaesése, a lakások leamortizálása, a munkavállalás felhagyása. • Új szegregátumok kialakulása a településrészen, ahová költöztették a családokat. • Motiváció vesztes a tanulás és az önfelkészítés területén. • A többségi társadalom roma-ellenességének visszatérése. • Konfliktusok az érintettek és programban nem részesült szintén hátrányos helyzetűekkel. • Az integráció nem valósul meg, társadalmi helyzetük nem változik.

1. táblázat. A területi és strukturális hatások összefoglalása

KÖVETKEZTETÉSEK

A jelen vizsgálat területi meghatározottsága nem csekély, hiszen a szegregátumok megjelenítik a mélyszegénység térbeli dimenzióit, a családok rendszerint telepeken, leromlott városrészekben, gettósodó falvakban, többnyire halmozottan hátrányos helyzetű településeken élnek. A települési és társadalmi zárványokban a kitörés esélyeit növelő humán szolgáltatások (foglalkoztatás, szociális szolgáltatás, közoktatási ellátó rendszer, egészségügyi szolgáltatások) az országos átlaghoz képest kisebb mértékben és gyakran nem a megfelelő összetételben, az áltagtól messze rosszabb minőségben állnak rendelkezésre. A szegregátumok felszámolására irányuló fejlesztésekre a helyi önkormányzatoknak saját forrás nem áll rendelkezésére, emiatt nem születnek meg azok a helyi igényekre, szükségletekre alapozott reális fejlesztési ötletek, amelyek a közösség egészét szolgálják és elősegítik az ott élők társadalmi integrációját. Ezekre a problémákra lehet megoldás a komplex telep-program.

A komplex romatelep-felszámolási program Hosszúhetényben sikeresnek mondható, mind a projektmenedzsment értékelése, mind a jelen vizsgálat eredményei alapján. A program végrehajtása szükséges volt, a telepen uralkodó állapotok embertelenek voltak, az ott élők számára ez volt az egyetlen kitörési lehetőség az életkörülményeik közül. A projekt azért is példaértékű, mivel egy közepes lélekszámú, több nemzetiség által lakott településen valósult meg, és a felszámolás során érintettek létszáma is megfelelő ahhoz, hogy a projekt sikerességét ne tegye kockára. Láthatóvá vált, hogy egy ilyen program végrehajtásánál számolni kell az időbeli eltolódásra, amely nem írható a projektmenedzsment számlájára, a projekt tervezett ütemezését külső tényezők akadályozták. A tervezett lépések nem mind egyikét sikerült ugyan az eredeti terv szerint megvalósítani, azokat a végrehajtás során módosítani kellett. Még a projekt indítása előtti alapos helyzetfeltárás sem jelent garanciát a gördülékeny megvalósításra.

A program jól érzékelteti a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása során a komplex megközelítés, a tényezők egymásra hatásának jelentőségét. A lakáskörülményekkel a közvetlen környezet is változik, és ehhez az új környezethez alkalmazkodni kell, amely sok esetben nem egyszerű. Ezt a szinergista egymásra hatást kiemelten fontosnak értékeltük a program hosszú távú fenntarthatósága sikere szempontjából.

A telep felszámolása során az ott élők lehetőséget kaptak arra, hogy hasonló életet éljenek, mint a község többi lakója. Az érintettek éltek a lehetőséggel, és megtették minden tőlük telhetőt, hogy életkörülményeiken változtassanak, valamint a hosszúhetényiek elvárásainak is megfeleljenek. Bár a többségi társadalom először ellenezte a telepiek beköltöztetését a faluba, azonban a projekt előrehaladtával az ellenérzések megszűntek, sőt még segítettek is az új lakóknak a berendezkedésben és a beilleszkedésben. A hosszúhetényi példa is mutatja, hogy a település fejlődésére milyen mértékben tud hatni egy szegregált telep felszámolása. Azon felül, hogy az érintett területek infrastruktúrája javul, a projekt-elem megvalósulását egy újabb elem követi, még a társadalom befogadóképessége is nő, elfogadóbbá válik. A fatelep felszámolásának hatásait érdemes lenne tíz év távlatában újból megvizsgálni, hogy a projekt során érintett családok hogyan élnek, életmódjuk változott-e, esetleg a következő generáció mennyire motivált a tanulás és a munkavállalás iránt. A telep felszámolását követően épített napenergia-erőmű milyen pozitív hatást fejt ki a községre, mennyivel lesz fenntarthatóbb annak energiaellátása?

A jövő kérdéseként vetődik fel, hogy vajon egy ilyen projektnek a megvalósulása hasonló végkimenetelű lenne-e egy nagyobb településen is. Mennyiben térne el a projekt megtervezése, végrehajtása, problémái egy városi telep felszámolása esetében? Ha minden szegregált telepet és településrészt felszámolunk, akkor megszűnik-e a társadalmi elkülönülés, vagy újabb formát vesz fel? Lehetséges-e egyáltalán, hogy minden szegregátumot felszámoljunk, vagy az egyik megszüntetése közben, újabbak jönnek létre? Egy terület, vagy település fejlődésére milyen hatással van a telep felszámolása, a romák integrálása? Vajon sikerül-e érdemi változást elérni a cigány kisebbség motivációjában? Ha nem, milyen további lehetséges eszközök és módszerek állnak rendelkezésünkre, hogy a békés egymás mellett élést megkönnyítsük, azt fenntarthatóvá tegyük? A fenti kérdések megválaszolása egyre sürgetőbbnek tűnik a 21. században.

IRODALOM

- ALBERT J.–LEVELEKI M. 1998: *Falusi romák egy ipari város vonzáskörzetében*. Esély, 9. évf., 5. sz., pp. 43–52.
- BABUSIK F. 2008: *A romák foglalkoztatási diszkriminációja a munkaerőpiacon*. Esély, 19. évf., 2. sz., pp. 47–70.
- BALOG Z. 2012. *Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia (2011-2020) – Polgári Szemle* 7.évf. 5-6. sz.
- BOGDÁN B. 1993: *A cigány kisebbség rendszerváltás utáni helyzete a változások tükrében – Régió*, 4. évf., 1. sz., pp. 115–120.
- CSIPKA R. 1992: *A magyarországi kisebbségek azonosságtudata a pályázatok tükrében*. Régió, 3. évf., 4. sz., pp. 164–167.
- ELEKES GY. 2011: *Roma integráció és iskolai mobilitás*. Educatio, 20. évf., 2. sz., pp. 253–257.
- KÁDÁR Zs. 1993. *Cigánykérdés a 20. század végi Magyarországon*. Régió 4. évf., 1. sz. pp. 84–101.
- KERTESI G. 1995: *Megalázottak és megszorítottak*. Esély, 7. évf., 3. sz., pp. 48–61.
- KERTESI G. 2005: *Roma foglalkoztatás az ezredfordulón*. Szociológiai Szemle, 2. sz., pp. 57–87.
- MESSING V. 2006: *Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében*. Szociológiai Szemle, 2. sz., pp. 37–54.
- MÉSZÁROS Z. – VÁRHALMI Z. 2011: *A munkaadók gyakorlata a diverzitás kezelésében és a roma alkalmazottakat érintő munkáltatói attitűdök*. Esély, 22. évf., 2. sz., pp. 28–54.
- PÁLOS D. 2010: *Cigány identitások nehézségei*. Esély, 2010/2, pp. 41–63.
- SZÁNTHÓ Zs. 2012. *A romákkal szembeni attitűdök Magyarországon – Tudományos közlemények* 27. sz. pp. 58–71.
- SZÉKELYI M.–ÖRKÉNY A.–CSEPÉLYI GY. 2001: *Romakép a mai magyar társadalomban – Szociológiai szemle* 3. sz. pp. 19–46.
- SZŐKE Zs. 2010. *A roma (nem) foglalkoztatási program – Beszélő* 15. évf., 1. sz., pp. 34–43.
- VIRÁG T. 2008: *Változó gazdasági-társadalmi kapcsolatok egy cigányok lakta faluban – Szociológiai Szemle* 1 sz., pp. 41–59.

KISPÁLNÉ HORVÁTH MÁRIA

A FORMÁLIS ÉS A NEM FORMÁLIS FELNŐTT- KORI TANULÁS SZÍNTEREI EGY KUTATÁS EREDMÉNYEI ALAPJÁN

A szerző tanulmányában egy olyan kutatás eredményeit ismerteti, melyek formális és nem formális felnőttképzést folytató intézményekre, szervezetekre irányulnak. Az elemzés első fele az intézmények általános adatai mellett bemutatja a működésükkel, személyi, tárgyi és anyagi feltételeikkel kapcsolatos adatokat. A második rész a szervezetek képzéseit és a képzéseikkel kapcsolatos tényezőkről szóló kutatási eredményeket ismerteti. A tanulmányban a formális felnőttképzést indító intézményekre vonatkozó adatok minden témában összevetésre kerülnek a nem formális felnőttképzést végzők adataival.

A FORMÁLIS ÉS A NEM FORMÁLIS FELNŐTTKORI TANULÁS SZÍNTEREINEK VIZSGÁLATA

Tanulmányomban a formális és a nem formális felnőttkori tanulás szintereit és jellegzetességeiket egy konkrét kutatás eredményein keresztül mutatom be. A 2011 tavaszán végzett felmérés [1] fő célja egy szombathelyi felnőttképzési térkép készítése volt. Kiemelten fontos szempontként érvényesült, hogy ne csak az akkreditált intézmények szerepeljenek a kutatásban, így a felmérés során az összes olyan szervezet személyesen megkerestünk Szombathelyen, melyek bármilyen jellegű – formális és/vagy nem formális – felnőttoktatást, felnőttképzést végeznek. Így olyan szervezeteknél is sikerült adatokhoz jutni, melyekre maguk a résztvevők sem tekintenek feltétlenül felnőttképzőként, de mindenképpen a tárgan értelmezett felnőttkori tanulás, nevelés, fejlődés szintereiként értelmezhetőek. A szervezetek felderítését a különböző adatbázisok áttanulmányozása, egy korábbi regiszter [2] átnézése, a szervezetek honlapjainak figyelése, valamint több hónapon át tartó sajtófigyelés [3] segítette. A 32 kérdést tartalmazó kérdőívben 16 zárt, 7 félig nyílt és 9 nyílt kérdés szerepelt, melyek közül néhány többszörösen összetett volt. Az elkészült szombathelyi felnőttképzési regiszter a szervezetek alapadatai mellett a következő főbb témákat öleli fel: a munkatársak száma és végzettsége; a képzések megnevezései, típusai, létszámai; bemeneti és kimeneti követelményei és óraszámai; a képzési kínálat kialakításának szempontjai; a

képzések fejlesztésének, népszerűsítésének és értékelésének módjai; felnőttképzési szolgáltatások; a szervezetek közötti együttműködés fajtái; valamint az intézmények működésének anyagi forrásai.

AZ INTÉZMÉNYEK ÁLTALÁNOS ADATAI

A válaszadó 83 szervezet közül 14 formális és nem formális, 30 csak formális, 36 pedig csak nem formális felnőttképzést folytatott a vizsgált évben (2010-ben). A tanulmányban a 44 formális és az 50 nem formális felnőttképzést folytató szervezettel kapcsolatos adatok kerülnek bemutatásra és összehasonlításra.

A formális felnőttképzést folytató szervezetek 68%-át, illetve a nem formális képzést folytatók 74%-át a felmérés idejét megelőző 20 évben, azaz a rendszerváltozás után alapították, amikor a gazdasági és a társadalmi változások hatására az oktatáson belül a felnőttoktatás, a felnőttképzés egyre jelentősebb szegmenssé vált (1. táblázat¹). A 2000-es években mindkét intézménytípusnál megnőtt azon intézmények aránya az alapításhoz képest, melyek felnőttképzési tevékenységbe kezdtek. Ők valószínűsíthetően új és fontos tevékenységként, illetve több szempontból is megterülő beruházásként tekintenek erre a képzési területre.

	alapítás		felnőttképzési tevékenység kezdete	
	formális	nem formális	formális	nem formális
0-5 éve	21	19	28	25
6-10 éve	12	14	14	27
11-15 éve	21	25	16	17
16-20 éve	14	16	16	13
21-50 éve	14	14	14	10
50 évnél régebben	18	12	12	8

1. táblázat. Az intézmények alapításának és a felnőttképzési tevékenység kezdetének ideje a formális és a nem felnőttképzést folytató intézményeknél (%)

A formális felnőttképzést indító intézmények 77%-a rendelkezik felnőttképzési regisztrációval és 59%-uk akkreditált, míg a nem formális felnőttképzést indító intézményeknél ezek a mutatók alacsonyabbak (60%-uk regisztrált és 40%-uk akkreditált). Az 1. ábra megmutatja, hogy az intézményi akkreditáció miért lehet fontosabb a formális felnőttképzést folytató szervezetek számára. A megadott tényezők fontossági sorrendje azonos a két intézménytípusnál, bár a formális képzést kínálóknál kissé magasabb az értékek többsége. A legfontosabb szempont a képzések minőségének igazolása az akkreditáció révén, amit követ a résztvevők számának növelése. Ennél a tényezőnél a legnagyobb az eltérés a két intézménytípus között, ami szoros kapcsolatban áll két – a későbbiekben részletesebben bemutatásra kerülő – kutatási eredménnyel. Egyrészt azzal, hogy a formális képzést folytató szervezetek között

¹ Az ábrák és a táblázatok megtalálhatók a Szakképzési Szemle elektronikus mellékletében (www.nive.hu / Folyóiratok / Szakképzési Szemle / tovább / Szakképzési Szemle 2013/2 Elektronikus mellékletek)

magasabb a profitorientált vállalkozások aránya, másrészt, hogy mind a két intézménytípusnál – és a formális képzést folytatóknál különösen – a legfőbb bevételi forrást a résztvevők befizetései jelentik, ezért a leendő felnőtt tanulók megnyerése, képzésbe történő bevonása, számuk növelése – az intézményi akkreditáció segítségével is – különösen fontos a képzők számára.

A profit szférában működő intézmények közé a korlátolt felelősségű társaságot, a betéti társaságot, a részvénytársaságot és az egyéni vállalkozást soroltam. A nonprofit szféra intézményeit az egyesület, az alapítvány, a nonprofit korlátolt felelősségű társaság és a kiemelkedően közhasznú nonprofit korlátolt felelősségű társaság alkotják. Az állami oktatási intézmények közé az alap- és középfokú közoktatási intézmény, a felsőoktatási intézmény és a regionális képző központ került, míg a művelődési intézményeket a művelődési központ, a kulturális és turisztikai központ, a könyvtár és a múzeum jelentik (2. táblázat).

	formális	nem formális
profit szférában működő intézmények	53	30
nonprofit szférában működő intézmények	11	40
állami oktatási intézmények	25	4
művelődési intézmények	2	14
egyéb intézmények	9	6
egyházi intézmények	0	6

2. táblázat. A formális és a nem formális felnőttképzést folytató intézmények típusai csoportosítva (%)

A formális felnőttképzést szervező intézmények között a profitorientált szervezetek és az állami oktatási intézmények szerepe a legjelentősebb, míg a nem formális képzést szervezők között a nonprofit és a profit szférában működő szervezeteké és a művelődési intézményeké. A formális képzésekkel foglalkozó intézmények között a korlátolt felelősségű társaságok (36%-kal), a közoktatási intézmények (21%-kal) és a betéti társaságok aránya (9%-kal) a legmagasabb. A nem formális képzésekkel foglalkozók között az egyesületek 24%-kal, a korlátolt felelősségű társaságok 20%-kal és az alapítványok 8%-kal állnak az első három helyen.

AZ INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSE: SZEMÉLYI, TÁRGYI ÉS ANYAGI FELTÉTELEK

Az intézmények felnőttképzési tevékenységet (is) folytató munkatársainak létszámára és végzettségükre összesítve valamint munkakörök szerint – vezetők, főállású oktatók, nem főállású oktatók, oktatásszervezők/ügyintézők – is rákérdeztem a kérdőívben. A formális képzést kínáló intézményeknél átlagban 23 fő dolgozik, míg a nem formális képzést kínáló intézmények szinte feleannyi, 13 munkatársat foglalkoztatnak. Mind a két intézménytípusnál a közepes nagyságú munkatársi létszámú (6–10 fő) szervezetek a leggyakoribbak. (2. ábra)

A formális képzést folytató intézményeknél magasabb arányban (38%-ban) fordulnak elő a nagyobb munkatársi létszámú (20 fő feletti) intézmények, míg a néhány fős (6 fő alatti) szervezetek a nem formális képzést folytatókra jellemzőek (29%). Esetükben az is előfordul, hogy egyáltalán nincs főállású munkatársa például egy egyesületnek, a tagok önkéntesként végzik munkájukat.

Jellemzően (68%-ban) egy vezetővel dolgoznak a formális képzést szervező intézmények, míg 19%-uknál kettő, 13%-uknál három és nyolc vezető között oszlik meg a munka. A nem formális képzést szervezőknél is hasonlóak a vezetők számával kapcsolatos adatok, 62%-uknál egy, 20%-uknál kettő, 18%-uknál három és nyolc közötti a vezetők száma.

Mindkét intézménytípus esetében az oktatásban a nem főállású tanárok szerepe a meghatározóbb, hiszen a formális képzést kínáló intézményeknél 65%-ban és a nem formális képzést kínálóknál 70%-ban ők látják el a felnőtt tanulók tanítását. Így a szervezetek jobban igazodhatnak a külső változásokhoz, a résztvevői, a vállalati és a munkaerő-piaci igényekhez. Gyorsabban tudnak olyan új képzéseket indítani, melyekhez megfelelő számú, végzettségű és tapasztalatú oktatóra van szükség, és akiket elsősorban nem a főállású, hanem a külső oktatók között tudnak megtalálni. A formális képzést folytató szervezetek több tanárral dolgoznak, náluk egy szervezetre átlagosan 19 tanár jut (akik közül 12 nem főállású), míg a formális képzést folytatóknál átlagban 9 tanár (6 nem főállású). Ahogy a 3. táblázat is mutatja, mindkét intézménytípusnál túlnyomó többségben vannak azok, ahol egyáltalán nincs főállású tanár (25 és 39%) vagy csak néhány, legfeljebb öt főállású oktatót alkalmaznak (58 és 49%). Ugyanakkor azon szervezetek aránya is magas, akik csak főállású tanárokkal dolgoznak, és egyáltalán nem foglalkoztatnak külső oktatókat (formális képzést folytatók 27%-a, nem formális képzést folytatók 39%-a). A formális képzést szervező intézmények között a másik véglet is meghatározó, hiszen nagy arányban (38%) vannak köztük olyan intézmények, amelyek jelentős számú, 10-né több külső oktatóval dolgoznak.

	főállású oktatók		nem főállású oktatók	
	formális	nem formális	formális	nem formális
0 fő	25	39	27	39
1 fő	25	20	0	5
2 fő	8	9	5	9
3-5 fő	25	20	25	20
6-10 fő	5	7	5	11
11-20 fő	2	0	15	7
21-50 fő	5	5	20	7
50 fő felett	5	0	3	2

3. táblázat. A főállású és a nem főállású oktatók létszámának megoszlása a formális és a nem formális felnőttképzést folytató intézményeknél (%)

A formális felnőttképzést folytató intézmények jellemzően egy (1,28) oktatásszervezőt, asszisztenst, ügyintézőt és szintén egy (1,15) technikai munkatársat foglalkoztatnak felnőttképzési tevékenységeikhez kapcsolódóan. A nem formális felnőttképzést folytató intézménynél az oktatásszervezők számának átlaga magasabb (1,66 fő), míg a technikai munkatársaké hasonló (1,05 fő).

A 3. ábra azt mutatja, hogy az intézmények vezetői, oktatói és oktatásszervezői, illetve az összes munkatárs a technikai munkatársak nélkül milyen arányban rendelkeznek pedagógus és andragógus (művelődésszervezői, művelődési menedzseri, népművelői...) végzettséggel. [4]

A válaszadó intézmények munkatársainak végzettségével kapcsolatban a két legfontosabb megállapítás egyike, hogy mind a két intézménytípusban minden munkakörben – kivéve az oktatásszervezőknél – a pedagógus végzettségük aránya többszöröse az andragógus végzettséggel rendelkezők arányának, illetve az olyan végzettségűeknek, akik andragógiai ismeretekre tettek szert például a művelődésszervező vagy a népművelő szakon. A másik fontos megállapítás, hogy a pedagógus végzettségük esetében a formális, míg az andragógus végzettségük esetében a nem formális képzést folytatók rendelkeznek kedvezőbb mutatókkal. Ennek az az oka, hogy az oktatók megfelelő (tanári) szakképzettsége is része a főként államilag elismert végzettséggel záruló formális képzések követelményrendszerének, míg a nem formális képzést folytató intézmények között nagyobb arányban fordulnak elő a művelődési intézmények, ahol több népművelő és művelődésszervező dolgozik. A munkatársak közül természetesen leginkább az oktatók rendelkeznek legnagyobb arányban pedagógus végzettséggel, közülük is a főállású oktatók (76%-ban a formális képzést szervező intézményeknél), de így is összességében az oktatók körülbelül felének van csak tanári diplomája. Felnőttképzési végzettséggel pedig átlagban csak minden tízedik tanár rendelkezik. A munkatársak közül a vezetők, az oktatásszervezők és a nem formális képzésben főállásban oktatók azok, akik az átlagnál magasabb arányban, körülbelül kétszer annyian rendelkeznek andragógus – vagy a magyar felsőoktatásban 2006-ban indult andragógia képzés jogelődjének számító – diplomával.

Az intézmények összességében elégedettek a tárgyi feltételeikkel, hiszen a formális felnőttképzést indító intézmények 80%-a, a nem formális képzéseket indítók 76%-a gondolja úgy, hogy képzési helyszíneik jól szolgálják a képzéseik sikerességét. Azt 14, illetve 16%-uk véli úgy, hogy a helyszíneik közepes mértékben, 2-2%-uk szerint pedig kevéssé járulnak hozzá képzéseik eredményességéhez. Az 4, illetve 6 %-uk véleménye, hogy a képzések sikere nem az infrastrukturális feltételeiktől függ.

A válaszadó intézmények felnőttképzéssel kapcsolatos bevételi forrásainak körülbelül felét mindkét intézménytípusnál a felnőtt tanulók saját befizetései adják (4. ábra). A formális képzést szervező intézményeknél a második legfontosabb bevételi forrás a munkáltatók befizetései, melyek a szakképzési hozzájárulással [5] együtt 19%-ot tesznek ki. Ezt a munkaügyi központ finanszírozása követi 11%-kal. Ezek az anyagi források azért meghatározóbbak a formális képzéseknél, mert itt az egyének mellett – befektetőként is – a vállalatok és az állami foglalkoztatáspolitikai intézmények is próbálnak hozzájárulni a képzések fő céljának, a felnőttek munkaerő-piaci helyzetének javításához. A nem formális képzésekkel foglalkozó intézményeknél a tanulók befizetései mellett a pályázati források tekinthetők (22%-kal) jelentősebb bevételi forrásnak.

A legnagyobb bevételi forrásnál, a résztvevői befizetéseknél, az anyagi terhek megosztása a legelterjedtebb (5. ábra). A formális képzésben részt vevő felnőttek 57%-a, míg a nem formális képzésben tanulók 63%-a meg tudja osztani – különböző arányban – a képzési költségeket például a munkáltatójával, az állammal és a képző intézménnyel. Ugyanakkor átlagban a felnőtt tanulók ötödének nem kell képzési költséget fizetnie, és szintén körülbelül ötödük csak magára számíthat az anyagiak terén.

A formális képzést kínáló szervezetek 58, a nem formális képzést folytatók 59%-a együttműködik más, felnőttképzést folytató szervezettel. A nem formális képzéseket indító intézmények több együttműködési módot említettek válaszaikban. A mindkét intézménytípusnál előforduló együttműködési formák többsége szakmai jellegű, például közös projektekben vesznek részt, közösen dolgoznak ki képzési programot, közös tanfolyamokat és vizsgákat szerveznek, szükség esetén befogadják egymás pótvizsgálóit és tanárokkal is segítenek egymást. Egyes intézmények a szakmai együttműködés mellett az infrastrukturális és anyagi problémák megoldásában is kölcsönösen segítik egymást, például terembérlettel, képzési helyszín biztosításával, vagy közös hirdetésekkel. Mindezek mellett a nem formális képzésekkel foglalkozó szervezetek közül egyesek a résztvevőiknek ajánlják egymás képzéseit, illetve közös szakmai utakat és rendezvényeket szerveznek, együttműködési megállapodást kötnek egymással, de informális alapon is kölcsönösen segítik egymást.

AZ INTÉZMÉNYEK FORMÁLIS ÉS NEM FORMÁLIS KÉPZÉSEI

A formális felnőttkori tanulás elsődleges célja az egyén foglalkoztathatóságának javítása. Ebből adódóan legfontosabb funkciói a munkaerőpiacon elvárt speciális és transzfertudás, az idegen nyelvi és informatikai kompetencia elérésére fókuszáló kvalifikációs kompetenciát biztosító funkció, valamint az egyén munkaerő-piaci és ebből adódóan az egzisztenciális helyzetének javítására irányuló stabilizációs funkció. Ide tartoznak még a rendes korban, gyermekként, fiatalként meg nem szerzett végzettség felnőttkorban történő megszerzését jelentő pótló funkció, valamint a korábban megszerzett, de valamilyen okból már nem megfelelőnek, elegendőnek minősülő végzettség módosítására, kiegészítésére irányuló korrekciós funkció, és mindezekkel összefüggésben az intragenerációs, egy életúton belüli társadalmi mobilitást elősegítő funkció.

A nem formális tanulás legfontosabb célja a felnőttek életminőségének javítása. Egyes nem formális tanulási formák – például a rövid ideig tartó munkahelyi tréningek, készségfejlesztő programok, továbbképzések – a felnőttek munkaerő-piaci helyzetére hatnak, azonban a nem formális tanulás elsősorban a felnőttek mindennapi életével hozható kapcsolatba. Legfontosabb funkciói: a felnőttek általános fejlődésére, személyiségükre, tehetségük gondozására, önmegvalósításukra irányuló önfejlesztés, a szabadidejük hasznos eltöltésével, aktív pihenésükkel és kikapcsolódásukkal kapcsolatos rekreáció és életmód-alakítás, valamint a társas kapcsolataikat bővítő és az aktív állampolgári létüket segítő közösségi-civilis funkció.

A 44 szombathelyi formális felnőttképzést szervező intézmény 145 képzést folytatott 2010-ben, melyeken összesen 6782 fő vett részt, és átlagban egy intézmény 3,29 formális képzést indított, a képzésen pedig átlagosan 47 fő vett részt. [6] Az 50 szombathelyi nem formális felnőttképzést folytató intézmény 219 képzést szervezett 2010-ben, melyeken összesen 7865 fő vett részt. Átlagban egy szervezet 4,38 képzést indított, és egy képzésen átlagosan 36 fő vett részt. A formális képzéseknek 34%-a rendelkezik programakkreditációval, amely mutató a nem formális képzések tekintetében alacsonyabb, 27%.

A formális képzésekben való részvételnél a bemeneti követelményeknek meghatározó szerepük van, és szinte minden képzésnél (98,5%-uknál) előfordulnak. Leggyakoribbak az érettségi bizonyítvány (a képzések 33%-ánál), a 8 általános iskolai bizonyítvány (a képzések

27%-ánál) és a 10 évfolyam elvégzése (a képzések 13%-ánál). Ezzel szemben a nem formális képzések pusztán 31,5%-ánál van valamilyen előfeltétel, ami 22%-uknál – a rövid ideig tartó szakmai képzéseknél, tréningeknél – meghatározott munkakört jelent.

A formális képzéseknél a kimeneti követelmények is jelentős szereppel bírnak, hiszen az államilag elismert végzettséget, szakképzettséget igazoló okirat biztosításával tudják betölteni a munkaerő-piaci pozícióikat. A formális képzések mindegyike valamilyen végzettséget igazoló okirattal – többségük OKJ bizonyítvánnyal – zárul. Ezzel szemben a nem formális képzéseknek csak 49%-a ad valamilyen igazolást – jellemzően nem államilag elismert tanúsítványt és belső oklevelet – a képzés elvégzéséről a résztvevőknek.

A válaszadó szombathelyi intézményeknél a formális képzések között a fizikai és szellemi szakmai képzések a leggyakoribbak. Az összes (145) formális közül 56 OKJ bizonyítvánnyal záruló fizikai szakmai képzés, 29 OKJ bizonyítvánnyal záruló szellemi szakmai képzés, míg 28 szakmai – abból 19 szellemi és 9 fizikai – képzés nem ad ilyen bizonyítványt. Ha a formális képzéseket a résztvevők aránya alapján vizsgáljuk, más rangsort kapunk (6. ábra), hiszen legtöbben (2504-en) különböző szintű jogosítvány megszerzésére irányuló képzésben vesznek részt, második helyen (1284-en) az OKJ bizonyítványt adó fizikai szakmai képzéseken résztvevők állnak, míg harmadik helyen (1185-en) a felsőoktatásban tanuló levelező tagozatos felnőttek vannak.

Az iskolarendszerű felnőttoktatásban legtöbben a felsőoktatásban tanulnak (17,5%, 1185 fő), középen a középfokon tanulók, a felnőttként érettségi bizonyítványt szerzők állnak (4,6%, 314 fő), míg a fordított piramis alján, a legalacsonyabb létszámmal azok a felnőttek szerepelnek, akik 8 általános iskolai tanulmányokat folytatnak (0,8%, 57 fő). Szombathelyen három középiskolában van mód esti és levelező tagozaton érettségi bizonyítványt szereznii (további két középiskolában nappali intenzív tagozat működik), valamint egy általános iskolában és az Országos Büntetés-végrehajtási Intézetben biztosított az általános iskola 8 évfolyamáról bizonyítvány megszerzése. Az idegen nyelvi képzésben tanulók létszáma azért alacsony (0,8%, 55 fő), mert csak azokat a nyelvtanfolyamokat soroltam a formális képzések közé, melyek kimondottan nyelvvizsgára készítenek fel, míg a többi nyelvtanfolyam a nem formális képzések közé került. Az informatikai képzések besorolásánál is ugyanezt az elvet követtem, azaz az ECDL tanfolyamokon tanulók adatai (0,8%, 57 fő) a formális képzések között jelennek meg, míg az egyéb informatikai képzések a nem formális képzések közé tartoznak.

A szombathelyi nem formális felnőttképzési paletta színes, sokféle képzés, klub, szakkör, tanfolyam és helyszín közül választhatnak az érdeklődők. A 219 nem formális képzés közül 42 – a munkával kapcsolatos, rövid ideig tartó – szellemi továbbképzés áll az első helyen, de a felnőttek mindennapjaival, szabadidejével, hobbijával, érdeklődési körével kapcsolatos képzések száma is magas. A népszerűbbek között 31 művészeti/kulturális, 21 sport/rekreációs, 19 vallással kapcsolatos, 15 idegen nyelvi, 15 informatikai, 13 tudományos/ismeretterjesztő, 8 hobbi, 8 tanácsadással, 7 életvezetéssel és 6 egészséges életmóddal foglalkozó képzés szerepel. Ha ezeket a képzéseket a résztvevők létszáma alapján elemezzük – hasonlóan a formális képzésekhez – részben más képet kapunk, hiszen egyes képzések nagy létszámmal is folynak, míg bizonyos képzések (például művészeti szakkör, hobbi klub, mentális képzés) kisebb létszámmal működhetnek csak hatékonyan (7. ábra).

A felnőtt résztvevők száma alapján a szellemi szakmai képzések állnak az első helyen a nem formális képzések között 2111 fővel, de közel ezren vesznek részt idegen nyelvi és tudo-

mányos/ismeretterjesztő képzésekben is. A létszámaik szerint utolsó helyeken álló képzéseken is (például mentális képzések, tanácsadással kapcsolatos képzések) több mint százan vesznek részt.

A FORMÁLIS ÉS A NEM FORMÁLIS KÉPZÉSEKKEL KAPCSOLATOS TÉNYEZŐK

A képzési kínálat kialakításával kapcsolatos szempontok rangsora többnyire azonos a két intézménytípusnál, és összességében a formális képzést kínálóknál magasabbak az értékek (8. ábra). Első helyen mindkettőnél a potenciális résztvevők igényeinek figyelembe vétele áll. A formális képzéssel foglalkozók négy szempontot jelentősen fontosabbnak vélelnek a nem formális képzésekkel foglalkozókhoz képest: a profit növelését, a versenytársak képzési kínálatát, a személyi kapacitást és a munkaerő-piaci igényeket. Ezek a tényezők kapcsolatban állnak a korábban már bemutatott jellemzőikkel, például az intézmények jogi formájával (több köztük a profitorientált) és akkreditációjával (több köztük az akkreditált, ahol fontos szempont a személyi kapacitás), a képzéseik bemeneti és kimeneti követelményeivel, folyamatával (ennél a tényezőnél is fontos a megfelelő számú és végzettségű oktató) és képzéseik céljaival, funkcióival, amelyek főként a felnőttek foglalkoztathatóságára irányulnak. A nem formális képzést folytató szervezetek egyetlen tényezőt tartanak viszonylag fontosabbnak a képzési kínálatuk kialakításakor a formális képzést folytatókhoz képest: a pályázati lehetőségeket, ami náluk a második legfontosabb bevételi forrás.

A formális képzésekkel foglalkozó szervezetek 54%-a (rendszeresen a 27%-uk), míg a nem formális képzéssel foglalkozók 68%-a (rendszeresen a 18%-uk) végez résztvevői igényfelmérést képzéseik indítása előtt. A nem formális képzéseket szervezők több résztvevői igényfelmérési módot említettek nyílt válaszaikban. Mindkét intézménytípusra jellemző, hogy a leendő tanulók igényeit szóbeli beszélgetéssel, tájékoztatással, telefonos megkeresések formájában, írásbeli kérdőíves felméréssel és az interneten mérik fel. Előfordul olyan formális képzést folytató intézmény is, ahol az órák időpontját a tanulók igényeihez igazítják. A nem formális képzést folytatók az előzőek mellett még említették a próbaindítást, a választható kurzusok kiajánlásának véleményezését, a korábbi résztvevői kör megkeresését, a célcsoport kérdőíves lekérdezését, valamint a körlevélben, az internetes fórumokon és az intézményi programokon történő résztvevői igényfelmérési lehetőségeket.

A munkaerő-piaci igények felmérése kevésbé jellemző a szombathelyi intézményekre, hiszen a formális képzést folytatók 39%-a teszi ezt meg (14%-uk rendszeresen), míg a nem formális képzést folytatók 28%-a (12%-uk rendszeresen) végez ilyen jellegű munkát. Ennél az igényfelmérésnél a formális képzést végző intézmények munkatársai az aktívabban, hiszen egyrészt több szervezetnél végzik ezt a munkát, másrészt többféle módon. Mind a két intézménytípusnál figyelembe veszik egyrészt azoknak a munkáltatóknak a visszajelzéseit, igényeit, a témával kapcsolatos felméréseit és kutatásait, akikkel már korábban munkakapcsolatba kerültek, másrészt az állami foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerébe tartozó szervezetek által kiadott jelentéseket, statisztikákat, például a hiányszakmákról és a preferált képzésekről. A formális képzést kínálóknál az is előfordul, hogy részt vesznek az állásbörzéken annak érdekében, hogy fel tudják mérni az ép-

pen aktuális képzési igényeket. Ebbe a tevékenységbe külön személyes kapcsolattartó, szervező személyt is bevonnak.

A már működő képzésekkel kapcsolatban a felnőttképzők a képzések minőségének javítását tartják a legfontosabb feladatnak (4. táblázat). Többnyire ennél a területnél is magasabbak a formális képzést szervező intézményekre vonatkozó értékek, különösen az oktatási módszerek és a marketing tevékenység fejlesztése, a képzések hatékonyságának vizsgálata és a többfajta program indítása tekintetében. Ezek a tényezők kapcsolódnak ezen intézmények – korábban már bemutatott – működési jellegzetességeihez és képzéseik sajátosságaihoz, céljaihoz.

	formális	nem formális
a képzés minőségének javítása	3,80	3,71
az oktatási módszerek fejlesztése	3,70	3,48
a résztvevői igények fokozottabb figyelembe vétele	3,55	3,52
a résztvevők komfortérzetének növelése	3,50	3,67
a marketingtevékenység fejlesztése	3,43	3,29
a képzés hatékonyságának vizsgálata	3,38	3,23
az infrastruktúra fejlesztése	3,25	3,35
többfajta program indítása	3,18	3,02

4. táblázat. Tényezők fontossága a képzések fejlesztésével kapcsolatban a formális és a nem formális felnőttképzést folytató intézményeknél (átlag, maximum 4)

Egyetlen olyan tényezőt találunk, ahol a nem formális képzést szervező intézményekre vonatkozó érték jelentősen magasabb, és ez pedig a résztvevők komfortérzetének növelése. Ezek a szervezetek a képzéseik fejlesztésekor ezt a tényezőt itélik a második legfontosabbnak. Ez kapcsolódik a formális és nem formális felnőttkori tanulás motivációival, funkcióival és a felnőttekre gyakorolt hatásaival, vagyis azzal, hogy a nem formális képzéseknek csak pozitív hatásai vannak az egyének komfortérzetének egyes dimenzióira, például mentális biztonságérzetükre, időszerkezetükre, életmódjukra, társas kapcsolataikra. Ezzel szemben a formális képzésekben való részvételnek a pozitív hatások mellett negatív hatásai is lehetnek a felnőtt tanulókra, melyek jelentős részére – például időzavar, töbrbtréú (munkahelyi, családi és tanulási) lekötöttség, esetleges munkahelyi és családi konfliktusok, negatív pszichés diszpozíciók (szorongás, kudarcélmény) a tanuló felnőttéknél – maguk az intézmények nem feltétlenül tudnak hatást gyakorolni. Ennek ellenére a felnőttek komfortérzetének növeléséhez a formális felnőttképzést folytató intézmények is hozzá tudnak járulni. Az intézmények képzéseik magas szervezetségi fokával, esztétikus és jól felszerelt helyszíneikkel, a résztvevői igények fokozottabb figyelembe vételével, képzéseik értékelésével, valamint felnőttképzési szolgáltatásaikkal pozitív hatást tudnak gyakorolni a felnőtt tanuló komfortérzetére, amit természetesen befolyásolhatnak maguk az oktatók is szakmai kompetenciáikkal, felkészültségükkel, valamint szociális kompetenciáikkal, megfelelő tanulási környezet teremtő képességükkel, oktatói szerep-felfogásukkal, személyiségükkel.

A válaszadó szombathelyi felnőttképzést végző intézményeknél a felnőttképzési szolgáltatások közül az előzetes tudásszint felmérése a legelterjedtebb, a formális képzést folytatók 59%-a, a nem formális képzést folytatók 48%-a foglalkozik vele (5. táblázat).

	formális	nem formális
előzetes tudásszint felmérés	59	48
számítógépes gyakorlás lehetősége	48	36
képzési szükségletek felmérése és képzési tanácsadás	41	28
elhelyezkedési tanácsadás	41	24
mentorálás	20	24
pályaorientációs, pályakorrekciós tanácsadás	34	18
álláskereső technikák	27	22
kommunikációs tanácsadás	23	20
korrepetálás	18	16
mentálhigiénés szaktanácsadás	20	12
tutorálás	18	14
jogi tanácsadás	9	10
gyermekfelügyelet	7	10
help desk	7	4
rehabilitációs tanácsadás	9	8

5. táblázat. Felnőttképzési szolgáltatások a formális és a nem formális felnőttképzést folytató intézményeknél (%)

Az összes válaszadó akkreditált intézménynél ez az arány sokkal magasabb (83%), ami annak köszönhető, hogy az akkreditált intézmények – a felnőttképzési törvény előírása szerint – kötelesek a felnőttképzési tevékenységhez kapcsolódó szolgáltatást nyújtani. Szinte az összes szolgáltatás tekintetében a formális képzést indító intézményekre vonatkozó adatok a magasabbak. Esetükben a tudásszint felmérése mellett a számítógépes gyakorlás lehetőségének biztosítása, a képzési szükségletek felmérése, a képzési tanácsadás, valamint 40% feletti értékeivel az elhelyezkedési tanácsadás tekinthető még népszerű felnőttképzési szolgáltatásnak.

A formális képzéseket indító intézmények 91%-a, a nem formális képzéseket indítók 88%-a népszerűsíti valamilyen módon a képzéseit. A tíz népszerűsítési mód közül hat esetben – honlapon, helyi sajtóban, szórólapokon, valamint a (korábbi) résztvevők, ismerősök, barátok, a munkaügyi központ, a kirendeltségek ajánlásával – magasabbak a formális képzést folytató intézményekre vonatkozó adatok (9. ábra).

Három népszerűsítési mód esetében valószínűsíthetően azért magasabbak kissé a nem formális képzéseket folytató szervezetekre vonatkozó értékek, mert közöttük több nonprofit szervezet és művelődési intézmény fordul elő, és esetükben a plakátokon, a programfüzetekben és a helyi rádióban történő tájékoztatásnak nagyobb hagyománya van.

A képzések vége után a formális képzést szervező intézmények 84%-a, a nem formális képzést szervezők 82%-a értékeli a képzéseit. Az értékelést végző formális képzést folytató intézmények 92%-a, míg az értékelést végző nem formális képzést folytatók 74%-a végzi rendszeresen ezt a tevékenységet. A két leggyakoribb értékelési mód a résztvevők írásbeli és szóbeli kikérdezése. (10. ábra)

Értelemszerűen a végzetek munkaerő-piaci helyzetével kapcsolatos értékelési formák gyakoribbak a formális képzést végző intézményeknél, mint a másik intézménytípusnál. Az egyéb értékelési módok között a formális felnőttképzéssel foglalkozó intézmények közül néhányan említették a sikeresen vizsgázó felnőtt tanulókkal kapcsolatos statisztikai adatok elemzését, illetve az érettségi vizsgát tett tanulók eredményeinek vizsgálatát és minőségbiztosítási rendszerükön keresztül történő értékelést. A nem formális képzést folytatók az év végi statisztikai adatok vizsgálata és a minőségbiztosítási rendszerben történő értékelés mellett az oktatói önértékelést, illetve céges tanfolyamok esetében a HR-es kolléga kikérdezését alkalmazzák még.

ÖSSZEZÉS

HASONLÓSÁGOK A FORMÁLIS ÉS A NEM FORMÁLIS FELNŐTTKÉPZÉST FOLYTATÓ INTÉZMÉNYEK KÖZÖTT

Szombathelyen nagyságrendileg ugyanannyi intézmény foglalkozik formális (44 szervezet) és nem formális (50 szervezet) felnőttképzéssel. Az intézmények túlnyomó többségét (kb. 70%-át) a rendszerváltozás után alapították, és a 2000-es években mind a két intézménytípusnál megnőtt – az alapításhoz képest – azon szervezetek aránya, melyek felnőttképzési tevékenységbe kezdtek.

A legtöbb intézmény közepes nagyságú munkatársi létszámmal (6–10 fő) dolgozik, és kétharmaduknál egy vezető irányítja a munkát. A formális és a nem formális felnőttképzést folytató intézményeknél egyaránt a nem főállású tanárok szerepe a jelentősebb, hiszen a tanárok kétharmadát ők teszik ki. Az intézmények többsége (kb. 85%-a) legfeljebb öt főállású tanárral dolgozik, ugyanakkor egyharmaduknál egyáltalán nincsenek külső oktatók. Az oktatásszervezők kivételével minden munkakör esetében sokkal kevesebb az andragógus végzettségűek aránya, mint a pedagógus végzettségűeké. Az andragógus végzettségűek többsége vezető vagy oktatásszervező/ügyintéző munkakörben dolgozik. Átlagban a tanárok fele rendelkezik pedagógus, míg tizede andragógus – vagy a szak jogelődjeinek tekinthető – diplomával.

Mindkét intézménytípus munkatársai megközelítőleg 80%-ban elégedettek az infrastrukturális feltételekkel. A bevételeik felét a résztvevői befizetések jelentik, és nagyjából a felnőtt tanulók 60%-a tudja megosztani a képzési költségeit például a munkáltatójával, az állammal vagy a képző intézménnyel. A szervezetek 60%-a működik együtt más felnőttképzési intézménnyel, a nem formális képzést folytatók többféle módon is.

A képzési kínálat kialakításakor az egyes szempontok fontossági sorrendje hasonló a két intézménytípusnál: a legfontosabb szempont a potenciális résztvevők igényeinek figyelembe vétele. A képzések fejlesztésénél mind a két intézménytípus vezetői, munkatársai a képzések minőségének javítását tartják elsődleges feladatuknak. Felnőttképzési szolgáltatása-

iknál az előzetes tudásszint felmérése fordul elő leggyakrabban. Képzéseik indítása előtt az intézmények körülbelül 60%-a végez résztvevői és nagyjából 30%-a munkaerő-piaci igényfelmérést. A szervezetek magas arányban (kb. 90%-ban) népszerűsítik képzéseiket többféle módon, és szintén magas arányban (kb. 80%-ban) rendszeresen vagy alkalmasszerűen értékelik is azokat, főként a résztvevők írásbeli és szóbeli kikérdezésével.

KÜLÖNBSEGEK A FORMÁLIS ÉS A NEM FORMÁLIS FELNŐTTKÉPZÉST FOLYTATÓ INTÉZMÉNYEK KÖZÖTT

A formális képzést folytató intézmények képzéseik céljai és funkciói miatt fontosabbnak vélik a külső tényezőkhöz – például akkreditációs követelmények, munkáltatói és állami foglalkoztatáspolitikai elvárások – történő igazodást, ami megjelenik működésükben, anyagi és személyi feltételeikben, valamint képzési kínálatukban és a képzéseikkel kapcsolatos egyéb tényezőkben (például fejlesztésben, igényfelmérésben, népszerűsítésben, értékelésben) is. Több közöttük a regisztrált és akkreditált intézmény, és a programjaik között is több akkreditált képzés fordul elő.

A formális képzéssel foglalkozó intézmények fontosabbnak tartják a nyereséges működést, és ezzel összefüggésben a résztvevők számának növelését, ami náluk az intézményakkreditáció során sokkal fontosabb szempont, mint a nem formális képzést folytatóknál. A formális képzést indító intézmények több mint fele profitorientált, negyede állami oktatási intézmény, míg a nem formális képzést indítóknál négyszer annyi nem profitorientált szervezet és hétszer annyi művelődési intézmény van, mint a formális képzést indítóknál. Mind a két intézménytípusnál a résztvevői bevételek állnak az első helyen 51 és 43%-kal, amelyet a formális képzéseket végzőknél a munkáltatói és az állami foglalkoztatáspolitikai finanszírozás követ 30%-kal, míg a nem formális képzéseket kínálóknál a pályázati források állnak a második helyen 22%-kal.

A formális képzéssel foglalkozó intézmények a képzési kínálatuk kialakításakor is előtérbe helyezik a külső igényeknek és az anyagi érdekeiknek megfelelő szempontokat, hiszen náluk – a mindkét intézménytípusnál első helyen álló résztvevői igények figyelembe vétele után – sokkal fontosabb tényező a munkaerő-piaci igények figyelembe vétele, a személyi kapacitás, a profit növelése és a versenytársak képzési kínálatának figyelése. Ezzel szemben a nem formális képzést végzők a pályázatok figyelését tartják lényegesebbnek. A képzések fejlesztésével kapcsolatban is a képzési kínálat kialakításának rangsorához hasonlóak a prioritások, mivel a formális képzéseket folytatóknál az oktatási módszerek és a marketing tevékenység fejlesztése, a képzések hatékonyságának vizsgálata és a többfajta program indítása a lényegesen fontosabb, míg a nem formális képzésekkel foglalkozók a résztvevők komfortérzetének növelését tartják a második legfontosabb feladatuknak.

A munkatársi létszámokra vonatkozó adatok is kapcsolódnak az eddig összegzett intézményi sajátosságokkal. A formális képzést folytató szervezetek átlagban kétszer annyi munkatárssal (23 fővel) dolgoznak, mint a másik intézménytípusban (13 fő). A formális képzésekkel foglalkozókra jellemzőek a nagy, 20 fő feletti létszámmal működő intézmények (38%-ban), míg a nem formális képzést folytatók 29%-ára a másik véglet, a 6 fő alatti munkatársi létszám jellemző. Nemcsak az összes munkatárs, hanem a tanárok esetében is fennáll a kétszeres létszám a formális képzést folytatóknál, hiszen ők átlagban 19 tanárt, míg a nem formális képzést szervezők 9 tanárt foglalkoztatnak. Ami a munkatársak végzettségét

illeti, a formális képzéssel foglalkozóknál minden munkakörben magasabb a pedagógus végzettségűek aránya, mint a másik intézménytípusban, míg a nem formális képzéssel foglalkozóknál az andragógus (népművelő, művelődésszervező) diplomával rendelkező aránya magasabb a formális képzést folytatókhoz képest.

Magukkal a képzésekkel kapcsolatban is találhatók jelentős eltérések a két intézménytípus között. A formális képzéseknél a bemeneti és a kimeneti követelmények lényegesen fontosabbak, és minden képzésnél előfordulnak, míg a nem formális képzések csupán harmadánál vannak bemeneti és felénél kimeneti követelmények. A bemeneti követelmények a formális képzéseknél jellemzően az iskolai végzettséget jelentik, míg a nem formális képzéseknél – amennyiben vannak – elsősorban a munkához, egy adott munkakör meglétéhez kötődnek. Míg a formális képzések kimeneti követelményei az adott intézményen kívül is – államilag – elismert végzettséget, szakképzettséget jelentenek, addig a nem formális képzések elvégzését igazoló okirat „csak” az intézmény által kiállított belső tanúsítvány, oklevél. Képzéseikhez kapcsolódóan a formális képzést folytatók a munkaerő-piaci, a nem formális képzést folytatók a résztvevői igényfelmérést tartják kissé fontosabbnak. A képzések értékelésénél is gyakoribb a formális képzéseket szervezők esetében a végzettség munkaerő-piaci helyzetével kapcsolatos információk gyűjtése, elemzése. A felnőttképzési szolgáltatások – összefüggésben az akkreditációval és a képzések jellegével, bemeneti követelményeivel, funkcióival is – a formális képzéssel foglalkozó szervezeteknél fordulnak elő gyakrabban.

JEGYZETEK

- [1] A kutatásban kérdezőbiztosi tevékenységet végeztek a NymE SEK Andragógia Intézetének következő andragógia alapszakos hallgatói: Cziráki Anett, Dejcsics Andrea, Doma Médea, Farkas Amelita, Gere Orsolya, Hajmási Petra, Kovács Kitti, Kovács Viktória, Molnár Dániel, Molnár Dóra, Molnár Szandra, Palotai Nóra, Szabó Nikoletta, Takács Boglárka, Takács Erika, Takács Lilla és Tegyei Krisztina.
- [2] Jakowitsch, Judith, Cseresznyák Mónika, Mankó Mária, Matulcik, Július (2007): Felnőttképzés a határregióban. Ausztria – Magyarország – Szlovákia. Burgenlandi Kutatótársaság, Eisenstadt.
- [3] A sajtófigyelésbe bevont három helyi lap: *Vas Népe*, *Savaria Fórum*, *Szombathelyi Maraton*.
- [4] Azok a munkatársak, akik mindkét végzettséggel rendelkeznek, duplán szerepelnek a végzettséggel kapcsolatos adatok között.
- [5] A kérdőíves felmérés (2011) óta a szakképzési hozzájárulás tekintetében változás történt, hiszen a 2012. január 1-jén hatályba lépett, a szakképzési hozzájárulásról és a képzés fejlesztésének támogatásáról szóló 2011. évi CLV. törvény már nem teszi lehetővé a szervezeteknek, hogy a szakképzési hozzájárulási fizetési kötelezettségük egy részét saját dolgozók képzésére fordítsák.
- [6] Néhány intézmény munkatársa nem sorolta fel tételesen, név szerint a képzéseit, csak annyit árult el például, hogy olyan fizikai szakmai képzéseket folytatnak, amelyeknél a kimenet OKJ bizonyítvány, illetve az összlétszámot mondta el, így ebben az esetben a valóságban több képzés csak egyként jelenik meg a 145 képzés között.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAJUSZ KLÁRA (2006): *A képzési szolgáltatások elterjedésének hatásai*. In: KOLTAI DÉNES, LADA LÁSZLÓ (SZERK.) (2006): *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest. pp. 143–156.
- COLLETTA, N. J. (1996): *Formal, Nonformal and Informal Education*. In: TUIJNMAN, ALBERT C. (ED.) (1996): *International Encyclopedia of Adult Education and Training*. Second Edition. Elsevier Science, Oxford – New York – Tokyo. pp. 22–27.
- DURKÓ MÁTYÁS (1999): *Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest.
- FARKAS ÉVA–FARKAS ERIKA–HANGYA DÓRA–KOVÁCS ANETT–KULCSÁR NÁRCISZ (2012): *Az akkreditált felnőttképzési intézmények működési jellemzői*. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet, Szeged.
- HENCZI LAJOS–BERTALAN TAMÁS–RETTEGI ZSOLT (2005): *Felnőttképzési menedzsment. Elmélet és gyakorlat*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- JAKOWITSCH, JUDITH–CSERESZNYÁK MÓNICA–MANKÓ MÁRIA–MATULCIK, JÚLIUS (2007): *Felnőttképzés a határregióban. Ausztria–Magyarország–Szlovákia*. Burgenlandi Kutatótársaság, Eisenstadt.
- KISPÁLNÉ HORVÁTH MÁRIA (2012): *A felnőttkori formális és nem formális tanulás funkciói napjainkban*. Acta Scientiarum Socialium 37. Felnőttképzési tematikus szám, pp. 223–231.
- KOLTAI DÉNES (2003): *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Pécs.
- MAYER JÓZSEF (2008): *Felnőttek az iskolában*. Új Pedagógiai Szemle 2008. november-december. pp. 18–43.
- MERRIAM, SHARAN B., BROCKETT, RALPH G. (2007): *The Profession and Practice of Adult Education*. Jossey-Bass, San Francisco.
- SÁRI MIHÁLY (2006): *A képző intézményrendszer változásai*. In: KOLTAI DÉNES, LADA LÁSZLÓ (SZERK.): *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest. pp. 157–186.
- VÁMOSI TAMÁS (2011): *Képzés, tudás, munka. A magyar szak- és felnőttképzési rendszer szerepe és funkciója a társadalmi-gazdasági térben a 21. század elején*. Új Mandátum, Budapest.
- ZRINSZKY LÁSZLÓ (2009): *Változások a felnőttképzés funkcióiban*. In: ZRINSZKY LÁSZLÓ (SZERK.) (2009): *A megújuló felnőttképzés. Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 33–52.

PÁLYAORIENTÁCIÓS KUTATÁS ZALA MEGYÉBEN

A PÁLYAORIENTÁCIÓS KUTATÁS CÉLJA

A 2011 őszén, Zala megyében a 7-8. osztályos általános iskolás diákok körében végzett pályorientációs kutatás célja volt, hogy felmérje a pályaválasztási motivációt, megvizsgálja a döntések hátterét, az általános iskolás diákok szak- és iskolaválasztási irányultságát, illetve továbbtanulási szándékát.

Vizsgálatunkban kitértünk az iskolaválasztás főbb szempontjaira, valamint átgondoltuk milyen szakmákat választ elsősorban ez a korosztály; továbbtanulási döntéseik meghozatalában mekkora a szerepe a szülőknek, tudnak-e segítséget nyújtani a tanulásban; milyen a család szociokulturális háttere, illetve a szociokulturális háttér befolyásolja-e, hogy a tanulók magasabb iskolai végzettséget szerezzenek?

Kutattuk továbbá, hogy a tanulók tanulmányi eredménye milyen mértékben befolyásolja a pályaválasztást, és mennyiben igazolják ezt a továbbtanulási célok.

Fel kívántuk mérni, hogy az iskola technikai és humánerőforrása hat-e a tanulók továbbtanulási szándékára, illetve irányultságára. A kérdéscsoporton belül vizsgáltuk:

- hány tanulónak van lehetősége az iskolában a modern technikai eszközök használatára;
- meglévő modern technikai eszközök milyen hatásfokkal segítik a szakmákkal, pályaválasztással kapcsolatos információk megszerzését;
- milyen mértékben jelenik meg a vizsgált korosztály pályaválasztásában az iskola, a pedagógusok tudatos orientáló funkciója;
- tudnak-e dönteni és továbbtanulási irányokat, szakmákat megjelölni azok, akik kevés segítséget kaptak a közoktatási intézményekben?

Választ kerestünk még a továbbtanulási szándék motivációinak hátterében meghúzódó tényezőkre, a hiányszakmák iránti igény befolyására is:

- fizikai, vagy szellemi munkát választanak elsősorban a tanulók;
- hányan válaszoltak arra a kérdésre, hogy tudják-e mit jelent a hiányszakma, illetve a szakiskolai ösztöndíjas szakma;
- mely preferált szakmák jelennek meg a korosztály számára Zala megyében;
- milyen arányban jelennek meg a fegyveres- és rendvédelmi szakmák a fiatalok pályaválasztásában?

Kutatásunkban felmértük az iskolaválasztási döntésben meghatározók körét, a felmérésben résztvevők önismeretét, önértékelését, szakmaválasztási orientációját, és az ezt befolyásoló tényezőket:

- hányan vettek részt önismerettel kapcsolatos foglalkozáson;
- saját képességeik befolyásolják-e a pályaválasztást;
- kik és milyen hatásfokkal vesznek részt a tanulók szakmaválasztási folyamatában;
- a szülők vagy a pedagógusok szerepe jelentősebb;
- milyen mértékű a korosztály befolyása?

A kutatás további célja volt, hogy felmérje – a nemek közötti, a lakhely szerinti, valamint a 7. és 8. osztályos válaszadók közötti különbségek összehasonlítása mellett – a település szerepét a továbbtanulásban, vagyis mérlegelési szempont-e a választott iskola, illetve lakóhely közötti távolság a tanulók és szüleinek döntésében?

HIPOTÉZISEK

HIPOTÉZISEINKET A KÖVETKEZŐ NAGYOBB TERÜLETEK MENTÉN GONDOLTUK VÉGIG

A korosztály szerepe a pályaválasztásban

A 13-14. életkorban a gyermekek számára a felnőtt, mint tekintélyi személy szerepe csökken és átadja helyét a kortárs csoport befolyásának. A nevelés során is hatásrendszerbeli váltásra van szükség: a direkt nevelői hatások helyett indirekt módon kell a gyermekek személyiségfejlesztését megvalósítani. Valószínűsítettük, hogy a pályaválasztást nagymértékben befolyásolja a szűkebb szociális környezet és a baráti kör, sőt erősebb lesz, mint a családi környezet hatása.

A szociokulturális háttér hatása a továbbtanulásra

A tanulók szociokulturális háttérének kutatását segítő kérdés kapcsán 10-15% olyan válaszadói réteg valószínűsíthető, amely nem tudja meghatározni szülei iskolai végzettségét. Akik tudnak válaszolni a kérdésre, azok valószínűleg a szakközépiskolai és a gimnáziumi továbbtanulásban gondolkodnak. A hazai és a nemzetközi vizsgálatoknak megfelelően az édesanyák végzettségét vártuk magasabb szintűnek, az édesapák végzettségével szemben. A válaszadók általánosságban legfeljebb egy szinttel lépik túl szülei végzettségét. A szülőknél a középfokú végzettséget vártuk meghatározónak, és ennek alapján jelentettük ki előzetesen, hogy az általános iskolát követő pályaválasztásban a szülők még tevékenyen működnek közre, és saját tapasztalataik alapján tudják segíteni gyermekeik pályaválasztását. Ugyanezért segítik gyermekeiket az általános iskolai tanulásban, bár ez elsősorban inkább a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülőknél jelentős.

Az otthoni tanulási körülmények kapcsán erős differenciáltságot feltételeztünk a szülők végzettsége, illetve jelenlegi foglalkoztatottsági státusza viszonyában.

Az intézmény és a pedagógusok befolyása a döntési folyamatra

Az intézmények kis mértékben teljesítik pályaaorientációs funkciójukat. Szerepvállalásuk inkább spontán, egy-egy tantárgyhoz kapcsolódik, alacsony színvonalú és nem tudatos, jól felépített tevékenységek mentén működő. Kevéssé jellemző a pályaaorientációs szakemberek, a kamarák hatása a továbbtanulásban. A pedagógusok az önismeret fejlesztésében megjelenő szerepe is elenyésző lesz.

Preferált intézménytípusok

Feltételeztük, hogy a szakiskolai képzésnek nem lesz nagy motiváló ereje a megkérdozett korcsoportok számára. Ugyanakkor a gimnáziumok vonzóereje a mai napig megfigyelhető a hozzájuk kapcsolódó hagyományos értékítéletek – amely az általuk nyújtott magas színvonalú humán képzésben, az általános műveltség közvetítésének magas szintjében és az érettségi biztosításában fogalmazódik meg – miatt. Ugyanakkor a szakközépiscolák az érettségi mellett szakmával, sőt a felsőoktatási intézményekbe történő továbbtanulás lehetőségével is kecsegtetnek. A mai magyar felsőoktatási intézmények palettája bő, eltérő színvonalú felvételi követelményekkel, képzési színvonalal. Beiskolázási bázisuk széleskörű, és így egy szakközépiscolában szerzett érettségi megfelelő feltétel a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásában. Valószínűsíthető, hogy a válaszadók többsége szakközépiscolába kíván majd továbbtanulni.

Divatos szakmák Zalában

Zalában hagyományosan megjelenő szakmák – vagy úgy is fogalmazhatnánk, hogy a hagyományos zalai szakképzési kínálat – mellett a határ közelsége is alakítja a preferált szakmákat a korosztály körében. Elsősorban a vendéglátóipar és a szépítészet-szolgáltatás körébe tartozó szakmák jelennek meg a pályaválasztás során, de a munkaerőpiac gyenge felvevő képessége miatt nagyobb arányban jelennek meg az állami foglalkoztatásban, illetve a fegyveres- és rendvédelmi szerveknél alkalmazást biztosító szakképesítések is.

Hiányszakmák, szakiskolai ösztöndíjas szakképesítések

A hiányszakmákban szerzett szakképesítéssel nagyobb bevételre tehetnek szert a tanulók tanulószereződés keretében, valamint a szakiskolai ösztöndíjas szakképesítések esetében tanulmányi átlageredményük alapján még további juttatásokban részesülhetnek, ezért feltételeztük, hogy a szakképesítésekben az egy főre jutó GDP alapján az alsó-közép kategóriába tartozó Zala megyében előszeretettel választják ezeket a szakképesítéseket az általános iskolai tanulók. A hiányszakmák megállapításának feltétele, hogy kevés tanuló válassza az adott szakképesítést és a munkaerőpiacon hiány, azaz nagyobb igény jelenjen meg a munkáltatók oldaláról e szakképesítések tekintetében. Ezért valószínűsítettük, hogy a pedagógusok felelősségteljes módon – a tanulók képességeinek ismeretében – figyelnek a hiányszakmákkal kapcsolatos információk közvetítésére, ezzel is segítve a gyermekek pályaválasztását a jobb jövő és megélhetés reményében. E szakképesítések meghatározása a Regionális Fejlesztési és Képzési Bizottság¹ feladata, amelyben a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara is részt vesz a regionális, megyei szervezetein keresztül, így feltételezhetjük

1 Feladatukat 2012. október 01-jétől a Megyei Fejlesztési és Képzési Bizottságok vették át.

a kamarák domináns szerepvállalását a hiányszakmák és a szakiskolai ösztöndíjas szakképesítések tekintetében.

A KUTATÁS MÓDSZERE

Kutatásunk elsősorban egy magyarázó vizsgálat, amelynek célja az észlelt pedagógiai jelenségek okainak feltárása. Ennek érdekében éltünk a korreláció számításának lehetőségével, és kerestük a változók közötti összefüggéseket. Másodsorban feltáró vizsgálatokat is végeztünk, vagyis elemezni kívántuk a kapott vizsgálati eredmények jövőbeli hatásait is.

A vizsgálatunkhoz kérdőívet alkalmaztunk, melyben a 28. kérdés kivételével – amely nyílt végű kérdés volt – direkt-zárt és direkt-félig zárt végű kérdéseket alkalmaztunk, figyelembe véve a vizsgált populáció ismeretrendszerét.

A KÉRDŐÍVRŐL

A kérdőív aktualitása

A pályaválasztás szorosan kapcsolódik egyrészt az önismerethez, az éppen aktuális képzési rendszerhez és nem utolsó sorban a napi gazdasági és társadalmi elvárásokhoz. Leegyszerűsítve a folyamatot: az egyének erősségei, korlátai, motivációja alapján kell választania a továbbtanulási irányok között, az éppen aktuális képzési rendszer kínálatából úgy, hogy döntése hatással lesz további életére, egzisztenciájára, rövid- és hosszú távon egyaránt.

A tanulóknak körültekintően, több tényező mérlegelése után kell dönteniük, amihez segítségre van szükségük. Az ideális helyzet az lenne, ha minden fiatal megfelelő (egyének megfelelő) segítséget kaphatna a családjától, azonban a helyzet nem ilyen egyszerű: a fiatalok egy része nem, vagy nem a megfelelő segítséget kap. Számukra elsősorban az oktatási-nevelési intézmények, illetve a hozzájuk kapcsolódó segítő szervezetek és a pedagógiai és szakmai segítségnyújtás biztosíthatja a pályaeorientációt, a pályaválasztásra történő felkészítést.

A hazai fejlesztésben illeszkedni kell az Európai Unió pályaválasztással kapcsolatban megjelenő fejlesztési irányához, amelynek lényege, hogy az egész életen át tartó tanulás csak akkor lehet sikeres, ha pályaválasztási tanácsadás a kevesek kiváltsága helyett mindenki számára elérhetővé válik.

A kérdőív célja

„A pályaválasztásban – más szóhasználatban életpálya menedzsmentben – az egyén felelős döntése, a tudatos pedagógiai munka egyénen keresztül érvényesülő gyakorlati megvalósulása mutatkozik meg. A pályaválasztásban a folyamat jelleg dominál. Egy tartós folyamatról van szó, amely lehetővé teszi az egyén számára, hogy minden életkorban, élete bármely pontján felmérje képességeit, kompetenciáit, érdeklődési területeit és mindezek tudatában hozza meg felelős döntéseit akár oktatásról, képzésről, akár foglalkoztatásról legyen is szó.

Az intézményekben az osztályfőnök, a pályaválasztási felelős és a tantestület egésze által végzett pedagógiai jellegű pályaválasztási tanácsadás elősegítheti a megfelelő döntést. Ez a tevékenység szervesen beépül az oktató-nevelő munka rendszerébe. A különböző pályák

megismertetése, a tanulók önismeretre nevelése mind a helyes döntés előkészítését szolgálja. A sikeres pályaválasztás egyben azt is jelenti, hogy a társadalom számára hasznos, az egyén számára pedig értékes önmegvalósításra ad lehetőséget a kiválasztott pálya, illetve szakma. Az egyén pályaválasztásának minőségében így az orientációs folyamat során végzett munka eredményessége jelenik meg, amely egyúttal hatással bír a szociális életképesség minőségére, az egyén magán- és szakmai élete közötti harmóniára.”²

Kérdőívünkkel fel akartuk térképezni a pályaválasztás mögött húzódó tudatos pedagógiai munkát, a különböző szervezetek pályaválasztási feladatellátását, a továbbtanulási szokásokat, a szakmaválasztási szempontokat, a tanulói motivációt. Az eredmények tükrében további cél volt a tudományos és pedagógiai okok, miértek keresése, valamint a társadalmilag értékes, intézményi és pedagógusi szinten is alkalmazható megoldási javaslatok kidolgozása.

A kérdőív tartalmi elemei

A kérdőív 28 kérdést tartalmazott. A kérdések tartalmilag strukturáltak, és öt fő tematikus kérdéskör mentén kívánták vizsgálni a 7-8. évfolyamos tanulók pályaválasztási háttérének körülményeit. Az öt kérdéscsoport meghatározásánál cél volt a kutatás módszertani megfelelés: a kérdések és a várt válaszok segítsék a pedagógiai és tudományos következtetések megfogalmazását, az összefüggések feltárását.

Az első kérdéscsoport – 1–9. kérdés – a tanulók személyes körülményeit vizsgálta, alapvető információkat nyújtva a további komparatív vizsgálatokhoz.

A második kérdéscsoport – 10–14. kérdésig – a pályaválasztást segítő intézményi-, valamint pedagógusi szintű informálás irányait, gyakorlatban megjelenő megvalósulási formáit, majd a válaszokból kiszámítva a százalékos megjelenésüket kívánta feltárni. Ebben a kérdéscsoportban kifejezetten érdekes területet jelentett a pályaválasztási tanácsadók, valamint a kamarák pályaválasztási tanácsadásban betöltött szerepének vizsgálata. Elvárható lenne, hogy a két szervezet a vizsgált évfolyamokon magas százalékban töltsen be pályaválasztási tanácsadói szerepét, azonban feltételezhető volt, hogy a két szervezet kevéssé fog megjelenni a vizsgált évfolyamokon. Amennyiben ez a feltételezés beigazolódik, úgy érdemes tovább vizsgálni, miért nem élő a kapcsolat az intézmények, a tanulók, illetve a fenti szervezetek között.

A kérdéscsoport mentén kutathatóvá vált, hogy az intézmények világát milyen mértékben szövi át a „pályaorientációs légkör”. Kizárólag egy-egy speciális tantárgyhoz, pedagógushoz kapcsolódik, vagy esetleg az intézményekben ez a szakmai feladat már egy tudatos tevékenység, pedagógiai kultúra részeként, meghatározott módon van jelen? Az intézmények úgynevezett nyitott iskolává válása a sikeres pályaorientációs tevékenység egyik alapja. Ez egy szemlélet, attitűd, amely olyan intézményi struktúra és szervezeti kultúra kialakítását igényli, amelyben érdekeltté válik az intézményvezetés a szülő és tanulók valódi orientálásában, a lehetőségek széles skálájának felmutatásában. Előzetes kutatások már megmutatták, hogy a komplex feladatrendszerben azok az intézmények, amelyek a jelen pillanatból definiálják a pályaorientációt, illetve csupán egyetlen tantárgyhoz kapcsolják – vagyis hagyományos módon kezelik a pályaorientáció feladatrendszerét és az osztályfőnöki

2 Borosán Lívia (2011): Pályaorientáció In.: Bábosik István—Borosán Lívia—Hunyady Györgyné—M. Nádasi Mária—Schaffhauser Franz (2011): Pedagógiai az iskolában. A szociális életképesség megalapozása. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 94.

órák keretébe tervezik a pályaválasztással történő foglalkozást, és ezen belül is az adminisztratív előkészítést (például jelentkezési lap) részesítik előnyben leggyakrabban – és nem vállalják fel a személyiségfejlesztési feladatokat, azok hosszú távon gátolják tanulóik egyéni sikerességét, csökkentik munkaerő-piaci lehetőségeiket, gyengítik társadalmi mobilitásukat.³ A legkézzelfoghatóbban azokban az intézményekben figyelhető meg az új szemlélet, ahol önálló órakeretet kap a pályaeorientáció, és a pedagógusok tisztában vannak azzal, hogy a pályaeorientációhoz kapcsolódó ismeretekre feltétlenül szükségük van a tanulóknak.

A harmadik kérdéscsoport (15–17. kérdésig) a tanulók tanulmányi eredményeit kutatta. Vizsgálati cél volt – a többi kérdéscsoporttal összehasonlítva – az összefüggések keresése a tanulmányi eredmények, a szociokulturális háttér, valamint a pályaválasztási szokások, szakmaismeret között. Valószínűsíthető volt, hogy az iskolák a családból, társadalmi helyzetből fakadó hátrányokat nem tudják teljes mértékben kompenzálni, és intézményi szinten érzékelhető oktatási rendszerünk szelektivitása. Várható volt a szignifikáns összefüggés a szülők iskolai végzettsége és a tanulói pályaválasztási irányok között: az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyermekei szakiskolákba, szakközépiskolákba, míg a magasabb iskolai végzettséggel (magasabb iskolai végzettség feltételezhetően a gimnáziumi végzettségtől fog szerepelni jelen kutatás elméleti háttérében) rendelkező szülők gyermekei nagyobb arányban szeretnének gimnáziumban továbbtanulni és szellemi munkát végezni.

A negyedik kérdéscsoport összesen két kérdést (18. és 19.) tartalmazott, és szervesen kapcsolódott az ötödik kérdéscsoporthoz (20–27. kérdések). A két kérdés fontos területet, a pályaválasztási motivációkat, ezen belül is a belső és külső motivációkat, a tudatos pályaválasztás körülményeit vizsgálta. Az ötödik kérdéscsoport már kifejezetten a tanulók szakmaismeretét, szakmaválasztásuk szempontjait, a szakmaválasztást befolyásoló tényezőket, valamint ezek hatásait térképezte fel. Vizsgálhatóvá vált az egyes intézménytípusok kedveltsége, megismerhettük az éppen aktuális slágerszakmákat, illetve az ilyen életkorú fiatalok továbbtanulását befolyásoló legfőbb szempontokat, amelyek sok esetben nem biztos, hogy alkalmazkodnak a munkaerő-piaci igényekhez.

A 28. kérdés kutatás-módszertani szempontból indokolt. Próbamérés hiányában arra kértük a hallgatókat, hogy a pályaválasztással kapcsolatos észrevételeiket írják meg nekünk. Bár a válaszadás önkéntes volt, mégis felszínre kerülhetett a korosztály témával kapcsolatos további véleménye, érdeklődési iránya, sikere, problémája.

A MINTA-KOROSZTÁLY PEDAGÓGIAI JELLEMZŐI

Vizsgálatunkat a 13-14 éves korosztály körében végeztük, amely időszak egy serdülő életében pedagógiai szempontból kritikus periódus. Bábosik István kutatásai során megfigyelte az erkölcsi, magatartásbeli tendenciák labilizálódását a 13. életévben, amelyet normakövetési hanyatlás jellemez.⁴ Ugyanakkor kutatásunk szempontjából nem elhanyagolható szempont a referencia személyek kérdése sem. A felnőtt, mint tekintélyi személy, személyiségfejlesztő hatása ebben az életkorban elhanyagolhatóvá válik, helyette a kortárs csoport veszi át az érték közvetítő szerepet. A kortárs csoport, a család, a pedagógus, a tanuló négyes viszonyában és egymásra gyakorolt hatá-

3 uo. 93.

4 Bábosik István (2003): Alkalmazott nevelésemélet. Okker Kiadó, Budapest. 26.

saiban azonban fontos szerepet játszik a családi nevelés konstruktivitása, a pedagógus szubjektív feltételrendszere, a tanuló fejlesztését irányító indirekt hatásrendszerének minősége. Ahogyan Forrai Márta írja egy 2007-es tanulmányában: „A családi kapcsolatok minősége jelentősen meghatározza a kortársak befolyásának mértékét és hatékonyságát. A jó kortársi csoport lehet kompenzáló, kiegyensúlyozó hatással a családi problémák esetén, de jelentheti a jövő szempontjából kedvezőtlen hatások felülkerekedését is. A felnőttektől, a szülői befolyástól való függetlenedés folyamata előfeltételezi és elő is segíti a kortárs csoportok jelentőségének növekedését.”⁵

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

ALAPADATOK

A kutatás során összesen 1372 fő megkérdezésére került sor. Az 1. és a 2. kérdésből – amelyek a válaszadók nemek, illetve évfolyamok szerinti százalékos megoszlását vizsgálták – kiderült, hogy a válaszadók 52%-a fiú (708 fő) és 48%-a lány (664 fő). A megkérdezettek 51%-a (700 fő) a hetedik évfolyamra, 49%-a (672 fő) pedig a nyolcadik évfolyamra jár. A megkérdezettek 50%-a falun, 50%-a városban él (ez mindkét esetben 686 főt jelentett).

7. évfolyam	8. évfolyam	Összesen
51%	49%	100%
Fiú	Lány	Összesen
52%	48%	100%
Város	Falu	Összesen
50%	50%	100%

1. táblázat. Megoszlás évfolyamok, nemek, települések szerint

A táblázatban néhány összesített adat látható. Az 51-49%-os évfolyam szerinti megoszlás, az 52-48%-os fiú-lány, illetve az 50-50%-os város-falu válaszadói arány miatt az évfolyamok, a nemek, valamint a településkörnyezet közötti különbségek elemzése a kutatás módszertani szempontjából irrelevánssá, szükségtelenné vált, így ilyen eltérések megjelenítésére csak néhány indokolt esetben hozunk példát.

A KÉRDÉSEKRE ADOTT VÁLASZOK ELEMZÉSE

Továbbtanulási szándékod?

A megkérdezettek 1%-a nem válaszolt erre a kérdésre, 26%-uk pedig még nem tudja meghatározni a továbbtanulásának megfelelő intézménytípust. A 26%-ot kiadó 362 fő válasza mögött húzóó okok, összefüggések feltárása fontos feladata volt a kérdőívnek. A kérdőív elemzése során nyilvánvalóvá vált, hogy oktatáspolitikai szempontból az „azonnal szakma”

⁵ Forrai Márta (2011): A személyiség erősségeinek és a családi háttér szerepének vizsgálata a serdülők iskolai alkalmazkodásában
In.: Iskolakultúra 6-7. szám, 99.

és a „szakiskolai képzés” válaszok nem szétválaszthatóak. Mindkét válasz lényegében ugyanazt jelenti, vagyis a válaszadók szemszögéből olyan képzés választása a tankötelezett-ségi koron belül, amelynek befejezését követően érettségi megszerzése nélkül szakma, szak-képesítés szerezhető. Az 1. diagramon⁶ látható, hogy a válaszadók csekély része, mindössze-sen 5%-a szeretne azonnal szakmát kapni, de a szakiskolai képzésnek sincs nagy motiváló ereje a megkérdezett korcsoportok számára, mivel összesen 9%-uk választotta ezt a képzési formát továbbtanulási színhelyként.

Kijelenthető, hogy azok a tanulók, akik tanulmányi eredményeik alapján inkább szakisko-lai képzésre lennének alkalmasak, az alacsony gyermeklétszám miatt a szakközépiskolákban is megjelennek. A további kérdések kapcsán érdemes elemezni, hogy mindezek ellenére a szakis-kolai képzés választása mögött milyen tanulói motivációk, tanúlással kapcsolatos attitűdök, egyéni élethelyzetek állnak. A szakirodalmak alapján az a tény ismert, miszerint a szakiskolába jelentkező fiatalok már az általános iskolában kudarcot kudarca halmoznak, tanulási nehé-zségekkel küzdenek, alulmotiváltak és sok esetben nehéz a szociális helyzetük is.

A megkérdezettek 34%-a a szakközépiskolai képzést preferálja, ami 9%-kal több választ jelent a gimnázium ellenében, hiszen ez utóbbi képzési formát a válaszadók csupán 25%-a részesítette előnyben. Elmondható, hogy azok körében, akik meg tudják fogalmazni to-vábbtanulási szándékukat, ott a szakközépiskola a legpreferáltabb intézménytípus. Ez az eredmény nem meglepő, igazolja hipotézisünket: a szakközépiskolák hagyományosan nagy tömegek beiskolázására képesek egyrészt az érettségi, másrészt a szakma tanulásának re-ményében. Emellett a szakközépiskolák – akárcsak a gimnáziumok – lehetőséget nyújtanak a felsőoktatási intézményekben történő továbbtanulásra is. Sok esetben olyan speciális kép-zési tartalmakkal, kompetenciákkal látják el a tanulókat, amelyek egy-egy műszaki felsőok-tatási intézménybe történő felvétel és a tanulmány során előnyöket jelent, valamint a meg-szerzett szakképesítés a munkaerőpiacon elhelyezkedést, és jobb kereseti lehetőséget is biztosíthat a gimnáziumi képzéssel szemben.

A kutatás bázisa a 7-8. évfolyamos korosztály volt, így a vizsgálat nem tudja bemutatni a 6 és 8 évfolyamos gimnáziumok korai szelekciós hatását. E hatás számadatai nem hívha-tóak le a kérdőív adatbázisából és a gimnáziumi eredmények százalékos összehasonlítási arányát torzítják. A vizsgálatot a gimnáziumi 9. évfolyam létszáma és a korosztály létszá-mának összehasonlításával lehetne a későbbiek folyamán objektívebbé tenni. A gimnáziumi tanulmányok választása mellett szól a felsőoktatási felvételi pontszámítás rendszere és a képzés magasabb színvonala, mely színvonalbeli különbséget az érettségi eredmények sta-tisztikai adatainak bázisa is szignifikánsan mutatja. A fentiekben túl a magasabb humán műveltségből adódóan is jelenik meg nagyobb százalékos aránnyal a gimnáziumi tanulók esélye a felsőoktatási tanulmányok folytatására.

Szüleik gondviselőid legmagasabb iskolai végzettsége?

A szociokulturális háttér vizsgálatnak fontos eleme a szülők iskolai végzettségének elemzé-se. „A kilencvenes évekre az oktatáskutatás és oktatáspolitikai az oktatási egyenlőtlenségek keletkezését összetett társadalmi mechanizmusok eredményének tekintette, amelyben meghatározó szerepet játszanak az iskolák közötti minőségi, valamint a szülők társadalmi-

⁶ Az ábrák és a táblázatok megtalálhatók a Szakképzési Szemle elektronikus mellékletében (www.nive.hu / Folyóiratok / Szakkép-zési Szemle – tovább / Szakképzési Szemle 2013/2 Elektronikus mellékletek)

gazdasági státusa közötti különbségek. Miután az iskola a gazdasági-társadalmi közegbe ágyazottan működik, hajlamos különböző mechanizmusok útján leképezni a társadalmi egyenlőtlenségeket. A nemzetközi szakirodalom szerint erős kapcsolati összefüggések mutathatók ki egy ország gazdasági ereje, társadalmi fejlődési potenciálja, illetve a társadalom minden tagja számára hozzáférhető és megfelelő minőségű oktatási rendszer között.⁷

Vizsgálatunkban az édesapák végzettségét a tanulók 11,58%-a nem tudta, az édesanyák végzettségének esetében ez 9,54% volt. Elmondható, hogy ez az arány a korosztályra jellemző, és feltételezhető volt egy 10-15%-os megjelenés a nem válaszolók körében, ami a mi esetünkben 10,56%.

A 2. ábra oszlopdiagramjaiból látható, hogy mind az édesapák (29%), mind az édesanyák (26%) tekintetében a szakközépiskolai végzettség megjelenési aránya a legmagasabb. Ez az eredmény megerősíti a 3. kérdés eredményét a továbbtanulási szándékkal kapcsolatban, miszerint a fiatalok szülei végzettségével egyező vagy annál magasabb végzettségeket céloznak meg. Ezt támasztja alá a szakiskolai végzettség magas – édesapák esetében 26%-os, édesanyák tekintetében 20%-os –, második helyen történő megjelenése is. Ezt még konkrétabban vizsgálva a következő eredményeket kaptuk: a szakiskolába készülő válaszadó fiatalok (118 fő) közül 9 tanulónál az édesapának nincs meg a 8 osztályos végzettsége, 36 tanuló esetében szakiskolai végzettséget találtunk és 21 tanulónál szakközépiskolai végzettség jelent meg. Kimutattuk, hogy a szakiskolába készülő tanulók 38%-ának édesapja sem rendelkezik magasabb végzettséggel, mint gyermeke jelenlegi továbbtanulási célja, és összesen 18%-nak van egy fokkal magasabb iskolai végzettsége. Ezek a megállapítások a szakiskolába készülő fiatalok 56%-át jellemzik, amely az alacsony társadalmi mobilitást mutatja ezen a végzettségi szinten.

„A szelekció fogalma az oktatásügyi szakirodalomban folyamatosan jelen van, (ki)válogatást, jelent. Azt mondhatjuk, hogy az elmúlt másfél évtized alatt a rendszerben a szelekciós mechanizmusok úgy felerősödtek, hogy mára az iskolások jelentős hányada jár viszonylag homogén, saját társadalmi pozíciójához közeli státusú és teljesítményű diákokkal egy iskolába, egy osztályba.”⁸

A szülők végzettségét összehasonlító 2. ábra egyértelműen jelzi, hogy a megkérdezettek szülei közül az édesanyák magasabb végzettséggel rendelkeznek az édesapáknál: az édesanyák 32,5%-al többen szereztek felsőfokú végzettséget, mint az édesapák. Ez az eredmény megegyezik a hipotézisünkkel, miszerint a válaszadók szülei közül az édesanyáknak lesz magasabb iskolai végzettsége.

A fiúk és lányok iskoláztatása közötti különbségek feltárásához Tóth Olga írásából kaptunk szempontokat, amelyeket vizsgáltunk a mintánkon is. A tanulmány szerint „...jellemzően a fiúkat taníttatták tovább a családok, így a nők átlagos iskolai végzettsége mindig egy lépcsőfokkal a férfiaké alatt volt. A középfokú, majd a felsőfokú oktatás bővülésével egyre több nő is bekerült ezekbe az intézményekbe, de ez csupán feljebb tolta az iskolázottsági szintet, a nemek egyenlőtlenségét nem szüntette meg. A 70-es években míg a fiúkat tipikusan szakmunkásképzőbe vagy érettségit és szakmát is adó technikumba, szakközépiskolába küldték, a lányokat a csupán általános műveltséget biztosító gimnáziumokba. Emellett a főiskolai férőhelyek szaporodásával egyre több női hallgató került be a felsőoktatásba is.

7 Keller Judit–Mártonfi György (2009): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények http://www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/keller-judit-martonfi_utolsó_letöltés 2011. november 12.

8 uo.

Magyarországon az 1980-as évek elejére megfordult a trend a felsőoktatásban és magasabb lett a női hallgatók száma, mint a férfiaké. Ha tehát az iskolai végzettség szintjét tekintjük, Magyarországon a nők helyzete jobb a férfiakénál.⁹ Végezetül megállapítható, hogy a PhD fokozatok megjelenési aránya mindkét esetben elenyésző (1%).

Szüléid jelenleg dolgoznak-e?

A két sávdiaagramból (3. ábra) jól látszik, hogy elhanyagolható azoknak az aránya, akik nem tudtak erre a kérdésre válaszolni. Ez az édesapák foglalkoztatásának tekintetében 4%, az édesanyák tekintetében 1% volt. A kategórián belül az édesapa foglalkoztatásának hiányosabb ismerete érdekes további vizsgálatokat igényelhet: vajon ezekben az esetekben ép-e a családszerkezet, illetve ha nem, akkor az édesanyák nevelik-e a gyermekeket, és az édesapákkal együtt élnek-e a megkérdezettek? Falun megjelenhet olyan kérdés is, amely azt vizsgálja, amikor az édesapák főállásban nem foglalkoztatottak, de a faluban rendszeresen végeznek munkát (idénymunkákat), bejelentés nélkül azon lakosoknál, akik ezt rendszeres jövedelmükből meg tudják fizetni. A feltételezés valóságát természetesen további kutatásokkal kellene ellenőrizni.

A két diagram adatainak összehasonlításában látszik, hogy az édesapák foglalkoztatottsága magasabb, ők 87%-ban, amíg az édesanyák 77%-ban dolgoznak.

Amennyiben összevetjük a most kapott eredményeket az előző kérdések eredményeivel, megállapíthatjuk, hogy a szakközépiskolai és a szakiskolai végzettség általánosságban foglalkoztatottságot, a munkaerőpiacon történő megjelenést is eredményez. Kijelenthető, hogy egy szakma birtoklása az első lépcső és az első képzettségbeli szint, amely ma a nagy többség számára jelentheti a munkanélküliség elkerülését. Láthatjuk azt is, hogy bár az édesanyák magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mégis alacsonyabb százalékban tudtak elhelyezkedni. Ez utalhat a nők nemzeti, nemzetközi szinten is tapasztalható rosszabb foglalkoztatottságára, főleg a magasabb végzettséget igénylő vezetői kategóriákban.

Otthoni tanulási körülményeid?

A 4. ábra diagramjából jól látszik, hogy a válaszadók közül 1128 főnek – a megkérdezettek 88%-ának – rendelkezésére áll otthon is az internet. Saját számítógépe van 904 főnek, és 1134 fő saját szobával is rendelkezik. Hipotézisünkkel ellentétben nem mutatható ki a szülők iskolai végzettségének és foglalkoztatottságának hatása az otthoni tanulási körülményekre.

Az otthon internetet használó (a város és a falu viszonylatában nem volt szignifikáns különbség a használók körében) 1128 főből összesen 271 fő, vagyis 24% még nem tudja, milyen irányban tanuljon tovább. Ugyanis az internethasználat önmagában még nem pályaválasztást segítő eszköz. Be kell mutatni az erre a célra történő alkalmazását, el kell magyarázni azt a fiatalok számára. Ennek a korosztálynak az internethasználati szokásai – a szülői kontroll fokozatos gyengülése mellett – a korosztály pszichológiai jellemzőiből fakadóan inkább a csoporthoz tartozás, a baráti szálak kialakítása, az önmeghatározás, a világ mélyebb megértéséhez kapcsolhatók.

A kérdésben releváns kutatási terület a különóra megjelenése. A különórákon a tanulók pótolhatják az egy-egy tantárgy kapcsán felmerülő hiányosságait, gyakorolhatnak. Egyé-

⁹ Tóth Olga (2007): Nőnek lenni társadalmi nem – (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében In.: Magyar Tudomány 12. szám, 1590. oldal

ni sajátosságaikra alapozva lehetőségük van tehetségük fejlesztésére vagy akár a középfokú intézmények bemeneti tanulmányi követelményeinek elsajátítására is ezen szervezeti kereten belül. A különóra egy megfelelési szándékot, tudatos cselekvések sorozatát jelenti a továbbtanulás feltételeihez való igazodás folyamatában. A válaszadók 35%-a jár különórákra, amelynek magas százaléka a tanulók és a szülők tudatos hozzáállását jelenti a továbbtanulásban.

A különóra járó 485 fő közül 213 (44%) faluban, illetve 272 (56%) városban él. A különóra a Zala megyei diákok körében nem csupán a városban élő gyermekek sajátja. A településkörnyezet a különórák igénybevételének tekintetében nem mérvadó.

Tudnak a szüleid segíteni a tanulásban?

A feldolgozott adatok alapján a tanulók 93%-ának tudnak segíteni szülei a tanulásban. Ez az arány azt is jelenti, hogy a tanulók közül már ennyien vettek igénybe szülei segítségét, azt viszont nem mutatja, hogy milyen gyakorisággal, illetve hogy a magasabb végzettségű édesanyák vagy az alacsonyabb végzettségű édesapák segítenek-e többször. Ez rámutat a kérdőív ez irányú hiányosságára, amelyet a későbbiekben a tanulási szokások elemzésénél érdemes lehet tovább vizsgálni.

A 3%-os nem válaszolói réteg mögött a tanulási interakció hiányát feltételezzük, és ezért ezt a csoportot a „nem” kategóriát válaszolókkal együtt értelmezzük. Ezek alapján kijelenthető, hogy a válaszadók csupán 7%-ának nem tudnak segíteni a szülei a tanulásban. Ez a százalékos arány csekély.

Egyik oldalról a tanulás segítése, másik oldalról a tanulóhoz való segítség kérése mindenképpen a tanuláson túli pozitív attitűdök meglétét feltételezi a továbbtanulás, a tudás, az iskola és a pedagógusok vonatkozásában egyaránt.

Hányan laktok egy háztartásban?

A válaszadók között százalékos megoszlásban a következő sorrend alakult ki: az első helyen (35%-kal) 4 fő él egy háztartásban, második helyen 5 fő él egy háztartásban (25%-kal) és harmadik helyen (15%-kal) 3 fő él egy háztartásban. Ez a megkérdezett tanulók 75%-át jelenti.

Az egy háztartásban élők számából a szülők mellett a gyermekek számára lehet következtetni, ennek megfelelően a két-, három- és az egygyermekes családmodell jellemzi a megkérdezettek családját. Természetesen az adatok így nem pontosak, miután arra nem kérdeztünk rá, hogy kik a személyek.

A KSH 2011-es adatai alapján Magyarországon a házaspárok 28%-a nevel egy gyermeket (3 fős család), 22%-a 2 gyermeket (4 fős család) és 6%-a 3 gyermeket, valamint 2%-a 4 vagy ennél több gyermeket. A házasságok 42%-ában nincsen gyermek (2 fős családok).¹⁰ Zala megye vonatkozásában csak minimális eltérés mutatkozik. A KSH adatai alapján az országos rangsor a gyermekkel rendelkező családok esetében a következő: 1. három fős család, 2. négy fős család 3. öt vagy annál több fős család. Utóbbi adatok szerint mintánk eltér a magyarországi rangsortól. Vizsgált mintánkban minimális százalékkal, de megfigyelhetők a magas létszámmal rendelkező háztartások is (7 főtől 14 főig terjedő háztartások).

¹⁰ http://www.ksh.hu/hepszamlalas/tablak_teruleti_00 Utolsó letöltés: 2013. 07. 03.

A nem válaszolók csekély százalékos megjelenése fogalomértelmezési (háztartás, mint fogalom megjelenés) problémákat feltételez.

Rendelkezel információval a megszerzhető szakmákkal kapcsolatban?

A kérdésre nyújtott 71%-os igen válasz nagyon jó eredmény (5. ábra). Azt azonban nem jelzi, hogy kitől érkezik az információ. Ezt a kérdőív későbbi kérdéseinek elemzése után fogjuk pontosabban látni. Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról a 26% válaszadóról, akik „nem”-mel válaszoltak erre a kérdésre.

A további vizsgálatok alapján kiderült, hogy a 352 főből, akik „nem rendelkeznek információval a megszerzhető szakmákkal kapcsolatban”, 126 fő „még nem tudom” választ nyújtott a 3. kérdésre. Tehát az információval nem rendelkező válaszadók 36%-a még azt sem tudja, milyen intézménytípusban tanuljon tovább.

Az adatok arra világítanak rá, hogy a pályaválasztás folyamatát a szakmákkal kapcsolatos információk és a pedagógusok, szakemberek tudatosító mechanizmusai segítik.

Azt feltételezzük, hogy a család, mint elsődleges szocializációs színtér erőteljes hatással bír a gyermekek információs hálójában (ezt vizsgáljuk kérdőívünk 22. kérdésével), mégis az tapasztalható, hogy a családon belüli információk tartalmát, társadalmilag és egyénileg is konstruktív irányát, intenzitását a pedagógusok tanácsaikon, javaslataikon keresztül befolyásolhatják. A családi nevelést kiegészítő, sokszor korrigáló funkciót az intézményeknek tudatosan kell felvállalniuk.

Iskolában van lehetőség modern technikai eszközök használatára?

A válaszadók 87%-a az „igen”, 7%-a a „nem”, 6%-a a „nem válaszolt” kategóriát jelölte be. Utóbbi kategória megjelenése egyrészt szövegértési problémákat feltételez (modern technikai feltételek), másrészt jelentheti azt is, hogy a válaszadók nem találtak modern eszközökkel intézményükben, ezért nem is tudják eldönteni, hogy van-e iskolájukban ilyen technikai eszköz.

A 87%-os igen választ 1199 főtől kaptuk. Megnéztük, hogy a válaszadók közül a 3. kérdésre hány fő adott olyan választ, hogy bár intézményében van lehetősége modern technikai eszközök használatára, még nem tudja megfogalmazni továbbtanulási szándékát. Ezt a választ a vizsgált mintában 306 főtől kaptuk. Ebből láthatjuk, hogy a modern technikai eszközök megléte, használata mellett is a válaszadók egynegyede, vagyis 25,5%-a nem tudja megfogalmazni továbbtanulási szándékát. Ez a százalékos megoszlás olyan magas, hogy kijelenthetjük, a modern technikai eszközök önmagukban nem helyettesítik, nem biztosítják a pályaválasztási orientációt, azt tudatosabb irányítás mellett kell végezni tantervi és pedagógusi szinten egyaránt.

A fenti eredményeket igazolja még a következő elemzés is. Ebben a 11. kérdésre igennel válaszoló 1199 főnél azt vizsgáltuk, hogy hány fő az, akinek intézményében van ugyan lehetősége modern technikai eszközök használatára, mégsem rendelkezik információkkal a megszerzhető szakmákkal kapcsolatban (10. kérdés). Ezt jelezte a vizsgált mintából 299 fő, és ez a 24,9%-os eredmény hangsúlyozza, hogy a modern technikai eszközök csak akkor segítik a pályaválasztást, ha azokat a megfelelő célokra használjuk. (Ezt erősíti meg a 7. kérdés során az otthoni internet használat elemzése is.) Ezt viszont egy 13-14 éves korosztály esetében még irányítást igényel.

Kik segítik iskolában a pályaválasztásodat?

A 10. kérdést kiegészítő a 12. kérdésből (6. ábra) azt is megtudhatjuk, hogy a közoktatási intézményekben kik azok a személyek, akikhez a pályaválasztási tanácsadás köthető. A válaszadók 82%-ban az osztályfőnököket, tanárokat jelölték meg. Ez lehetne erény is, de figyelembe véve az intézmények pályaaorientációval kapcsolatos megoldási stratégiáit elképzelhető egy negatív jelenség. A 82%-os magas arány igazolja azt a megállapítást, miszerint az intézmények nagy részében inkább egy-egy személyhez kapcsolható a pályaaorientációs funkció, kevésbé az intézmény szellemiségében, filozófiájában fellelhető cél. Az iskola pedagógusai közül is inkább csak az osztályfőnökre marad ez a feladat, ő az, akinek a legtöbb lehetősége adódik, hogy megismerje az osztályt, s neki sok esetben kényszerűségből kell felvállalnia ezt a feladatkört.

Sajnos ez azt is feltételezi, hogy a pályaaorientáció egy-egy tantárgy kereteire szűkül le, ezen belül is valószínűsíthető, hogy ez a legtöbb esetben az osztályfőnöki óra. Pályaaorientáció szempontjából egy osztályfőnöki óra is lehet tartalmas, ugyanakkor a tudatos intézményi fellépés, a pályaaorientáció tantervi szinten való megjelenése biztosíthatná csak igazán a pályaválasztási kompetenciák kialakításának feltételeit.

Pozitív iránynak tűnik a pályaaorientációs szakemberek 23%-os és a cégek képviselőinek 2%-os megjelenése a vizsgálatban. A válaszadók egynegyede iskolán belül más személyektől is kap segítséget pályaválasztásához. Szakemberek meghívása az intézményekbe, az általuk tartott foglalkozások, előadások biztosítják a tanulók számára, hogy hiteles forrásból értesüljenek egy-egy szakma nehézségeiről, szépségeiről, valamint a hozzá kapcsolódó igényelt kompetenciákról.

Jelenlegi iskolád pedagógusai mekkora segítséget adtak a pályaválasztásodhoz?

Az adatok elemzése során megállapítható (7. ábra), hogy a válaszadók 63%-a (858 fő) kapott már segítséget a tanárától, 19%-uk (257 fő) nagyon sok segítséget kapott, 12% (171 fő) nem kapott segítséget. A fennmaradó 6% (80 fő) nem válaszolt a feltett kérdésre. A válaszadók mindösszesen 82%-ának (63% + 19%) válaszai alapján kijelenthető, hogy a pedagógusok megfelelő információs pontként jelennek meg a pályaaorientáció folyamatokban.

Az adatok tehát ismételten alátámasztják azt az előző megállapításunkat, miszerint pedagógusi szinten megfelelően működik a tanárok pályaaorientációs funkciója. Ugyanakkor a kérdés nem világít rá azokra a háttértényezőkre, amelyek a segítségnyújtás típusát és gyakoriságát tárnák fel. Ezen a helyen a kérdőív finomításokra szorul egy újabb kérdés beiktatásával, amely árnyaltabbá teheti a témakör értelmezését. Érdekes is lenne feltárni a pedagógusi tevékenységrepertoárt, milyen feladatok mentén látják el tanáraink e feladatkört, milyen segítségnyújtási formákat értékelnek a tanulók megfelelőnek.

Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk arról a 12% válaszadóról sem, aki „nem kapott segítséget tanáraitól a pályaválasztáshoz”. A 12% válaszadó 171 főt takar, akik közül 63 fő válaszolt úgy a 3. kérdésre, amelyben a továbbtanulási szándékot kutattuk, hogy „még nem tudja” milyen intézménytípusban szeretne továbbtanulni. Tehát a segítséget nem kapó csoport 37%-a „még nem tudja” meghatározni továbbtanulási szándékait. Ez a magas százalékos arány arra az összefüggésre világít rá, miszerint a pályaaorientációs segítségnyújtás, a folyamatos, intenzív, több irányból érkező információ elengedhetetlen feltétele a pályaválasztási kompetencia, az egyéni sajátosságokhoz igazodó megfelelő tanulói döntés kialakí-

tásához. Ennek első lépése a pedagógusok által felvállalt és működtetett pályorientációs funkció, amely sok esetben spontán, esetleges megoldásokat jelent, magasabb szintje az intézményekre jellemző tudatos pályorientációs repertoár kialakítása, dokumentálása és gyakorlása. Ez az eredmény (37%) szignifikáns a 10. kérdés során feltárt eredménnyel (36%), miszerint a szakmákkal kapcsolatos információkkal nem rendelkező tanulók több, mint egyharmada nem tudja milyen középfokú intézményben folytassa tanulmányait.

Vettél már részt olyan foglalkozáson, ahol önismeret (érdeklődés, képesség, értékek) volt a téma?

Az intézményi, pedagógusi pályorientáció célja ismeretek nyújtása, amelyek fejlesztik a tanulók önismeretét, elősegítik adottságaik, képességeik, érzelmi-akarati tulajdonságaik, vágyaik, érdeklődési köreik, szociális kapcsolataik, képességeik feltárását. Emellett elegendő információt nyújtanak a munka világáról, ezen belül az egyes pályákról, szakmákról, foglalkozásokról, ezekhez kapcsolódó elvárásokról, kompetenciákról. Nem utolsó sorban lehetővé teszik a tanulók számára céljaik megfogalmazását, előkészítik a megalapozottabb döntéshozatalt a pályaválasztásban.

A célhoz vezető út kiindulási pontjaként a tanulók önmeghatározását, mint fejlesztendő kompetencia területet jelölhetnénk meg. A karrierhez, pályaválasztáshoz kapcsolódó önismeret, a reális önértékelés, életcéljaink meghatározásának képessége, a helyzetelemzés képessége, a teljesítőképeség, információkezelés képessége, alkalmazkodó képesség, együttműködési képesség, valamint szerepünk és pozíciónk meghatározásának képessége egzisztenciális biztonságunk feltétele. Ha nincs meg az egzisztenciális biztonság, egyénileg és szociálisan is életképtelenné válunk.

Vizsgálatunkban a fenti megállapítás beigazolódott, mivel 60%-os igen, 35%-os nem és 5%-os nem válaszolt kategóriát tudtunk meghatározni. Az eredmény nagyon pozitív képet mutat a pedagógusokról. Tevékenységrendszerükben megjelenik az önismeret fejlesztése. Ez direkt módon más célrendszerből is fakadhat, indirekt módon mégis kihat a reális énkép alakításával a pályaválasztáshoz szükséges kompetenciák megismerésére és hozzájárul a pályaválasztás sikerességéhez.

Tanulmányi eredményed az előző év végén?

A kérdőívben tanulmányi átlagra voltunk kíváncsiak. A megkérdezettek 4%-a, 58 fő nem válaszolt erre a kérdésre. A tanulmányi átlagok alapján hét kategóriát határoztunk meg. A kategóriák szerinti eloszlást a 8. ábra mutatja. Annak ellenére, hogy tudjuk milyen nagy problémákat jelent a tanulók alapképességeinek hiánya főleg a szakiskolai képzésben és a középfokú intézményekben általában, a kutatás során érdekes eredményeket kaptunk. A tantárgyankénti leosztás érzékelteti, hogy az összes tantárgy vonatkozásában meglepően jó eredményekkel rendelkeznek a tanulók: átlaguk 3,9. Hiába a magas tanulmányi eredmény, ha például szakiskolában 30%-os a lemorzsolódás, de szakközépiskolában is sok olyan gyermek jár, aki tanulási nehézségekkel küzd, nincsenek a megfelelő alapképességek, mint értő olvasás, írás, számolás birtokában. Ez az ellentmondás az általános iskolai pedagógiai munka színvonalának, módszertanának további vizsgálatát követeli.

A tantárgyankénti átlageredmény (9. ábra) is érdekes eloszlást mutatott. A kérdőívben megkérdezett tantárgyak közül, amely a továbbtanulást nagymértékben meghatározzák érdekes, hogy az informatika az, amelyikben a legjobb eredményt érték el.

Informatikai tudásod?

Az előző kérdések kapcsán már kiderült, hogy az intézmények jó felszereltsége, a modern technikai eszközök megléte, valamint az otthoni internet hozzáférés még nem jelenti önmagában a pályaválasztás érdekében történő informatika-felhasználást. Az előző kérdés kapcsán azt is tudjuk, hogy az informatikai osztályzatok a legjobbak a megkérdezett korosztályban: 727 fő jeles és 346 fő jó érdemjeggyel rendelkezik. A túl jó eredmények torzítják a tanulók reális önértékelését, pályaválasztását, amit sejtetnek a további felhasználói szintű adatok (10. ábra).

Hiába bírt az informatika tantárgy a legjobb eredménnyel, az alkalmazás során a tanulóknál elsősorban a minimális informatikai ismereteket igénylő felhasználói szintű e-mail, internet (Chat), Word jelenik meg. A magasabb szintű ismereteket igénylő PowerPoint és adatbázis kezelés már csak alig, vagy esetlegesen mutatható ki a vizsgált korosztályban.

Ez elsősorban a korosztályra jellemző adat, mivel az internetet társaikkal történő kapcsolattartásra, a világ felfedezésére használják, illetve modern társadalmunk hatása, elvárása is. Ugyanakkor a fiatalok képesek azt gondolni, hogy mindez elegendő informatikai ismeret, tudás számukra a továbbtanulási irányok meghatározásához.

Milyen nyelveket tanulsz?

A válaszadó minta az angol és német nyelvet közel azonos százalékos megoszlásban tanulja (11. ábra), ami megfelel a ma igényelt és egzisztenciálisan is lehetőségeket nyújtó idegen nyelveknek. Érdekes, hogy több mint 10%-a a tanulóknak több nyelvet is tanul – főleg az előzőekben említett nyelveket – és vannak közöttük olyanok is, persze csak mutatóban, akik három nyelvet is tanulnak egyszerre. A „roma” nyelv megjelenése (1 fő) nyilvánvalóan a kérdés félreértéséből adódhatott, de szembeötlő az, hogy a roma környezetből is vannak olyan családok, akiknek gyermekei a kor követelményeinek megfelelően több nyelvet is tanulnak egyszerre.

Az egyéb kategóriákban lehetőség volt felsorolni további tanult nyelveket is. A megemlített nyelvek között szerepelt a francia (4+2 fő), orosz (4+2 fő), roma (2 fő), spanyol (2 fő), olasz (2 fő), horvát (1 fő) és 10 fő jelölte meg a cigány nyelvet. A cigány és roma nyelv megjelölése az egyebek között nagy valószínűséggel az előzőekben már említett félreértésre vezethető vissza, hiszen ezt nagy valószínűséggel nem tanulják, de saját állításuk szerint beszélik. Ez a tény arra is enged következtetni, hogy a zalai cigányság a család- di, mindennapi érintkezés során használja nyelvét és a szülők gyermekeikkel e nyelven érintkeznek otthon.

Az egyéb nyelvhasználat kérdésnél megjelölt nyelvek megoszlását mutatja a 12. ábra.

Mi motivál a továbbtanulásban?

A kérdés megválaszolásánál a tanulók a kérdőívben előre meghatározott válaszokat rangsorolhatták 1-10-ig, így az egyes tényezők fontossági sorrendjét a tanulók által rögzített helyezések alapján határoztuk meg. Zala megyében a válaszadók motivációja közül első három helyen az érdeklődésnek megfelelő ismeretszerzés, az anyagi megbecsültség és a magasabb iskolai végzettség megszerzése szerepel (13. ábra).

Az érdeklődés kielégítése, az erre alapozott tevékenységrendszer hosszú távú motivációt jelent, mindenképpen szükséges feltétele a továbbtanulásnak. A 14. kérdésre adott válaszokból megismert önismereti foglalkozások magas részvételi aránya mellett feltételezzük, hogy

a válaszadók nagy része tisztában van érdeklődési irányjaival, az érdeklődésük által meghatározott pályaválasztásuk megalapozott, egyéni szükségleteikhez, sajátosságaikhoz igazodó megoldásokban fog tükröződni.

Az már egy következő kérdés, hogy az érdeklődésnek megfelelő továbbtanulási lehetőségek mekkora összhangban állnak az anyagi megbecsültséggel. Az anyagi megbecsültség mellett a negyedik helyen áll az erkölcsi megbecsültség. A 10. kérdésből kiderült, hogy a válaszadók 71%-a megfelelő információkkal rendelkezik a megszerezhető szakmákkal kapcsolatban. A harmadik helyen szereplő magasabb iskolai végzettség megszerzése kategória egy 7-8. osztályos tanuló számára elsősorban nem a felsőfokú tanulmányokat, sokkal inkább az érettségi, valamint a szakmaszerzés folyamatát jelenti. A rangsor alapján kijelenthető, hogy minta korosztályunknál megjelennek az intellektuális-művelődési szükségletek, melyek meghatározó elemei az élethosszig tartó tanulásnak, a szociális életképesség, az egzisztenciális biztonság alapelemei. Egyéni és társadalmi szempontból is értékes és eredményes magatartásformák birtoklását és további lényeges személyiségvonások kialakítását feltételezzük.

A hiányszakma, mint motiváló tényező hetedik helyen történő említése az anyagi és erkölcsi megbecsültség vonatkozásában releváns. A válaszadók nem látják az összefüggést az anyagi és erkölcsi megbecsültség, valamint a hiányszakmára való képzettség megszerzése között. A 27. kérdés elemzése után pontosabb képet kapunk a hiányszakmákkal kapcsolatos ismereteikről.

A család szerepe az ötödik helyre szorult. A szülői elvárásokat megelőzi a válaszadók egy-egy szakmával, továbbtanulási iránnyal kapcsolatos egyéni, önálló megítélése. Természetesen a vélemények kialakításában nagy szerepe van a szülőknek, a családi hatásrendszernek (A 8. kérdés során láthattuk, hogy a válaszadók 93%-ának tudnak segíteni szülei a tanulásban), mégis ezek a hatások nem kényszerrel jelentenek a tanulók számára, hanem elfogadott, belsővé vált értékítéleteket, amelyek irányítják döntéseiket, válaszaikat. A családi vállalkozás folytatásának lehetősége, mint továbbtanulást motiváló szempont kilencedik, utolsó helyre kerülése mögött a mai gazdasági-társadalmi viszonyok között nehezen életképes családi vállalkozások elenyésző száma állhat.

Hatodik helyre szorult a továbbtanulási motivációk sorában a baráti közösségek megtartásának igénye. Bár a 13-14. életévben a kortárscsoport szerepe megnő, válaszadói mintánkban egy kellő önismerettel rendelkező, önmagát függetleníteni képes, ambiciózus, továbbtanulni vágyó fiatal képe jelenik meg, aki egyénileg és társadalmilag is elfogadott, konstruktív értékrendszer mentén gondolkodik. A társadalom hasznos tagja kíván lenni, a munkát érdeklődésből, szeretetből kívánja elvégezni, ezért anyagi és erkölcsi elismerést vár.

Mintánk azon korosztályból való, aki hozzászokott már az iskolabezárások, az intézményi összevonások tényéhez, az utazáshoz, a nagy távolságokhoz, annak érdekében, hogy a szellemiségének, értékrendszerének, érdeklődésének megfelelő iskolába járhasson. Továbbtanulási szándékukat a lakóhely közelsége döntő mértékben nem befolyásolja, ezt jelzi az összesítés utáni nyolcadik helyezés.

Szakmaválasztásodban melyek a meghatározó szempontok?

A 19. kérdésre adott válaszok adatainak elemzése után (az előző kérdéssel megegyező elvek alapján rangsoroltunk) kapott eredményeink egyrészt megerősítik a 18. kérdés

adatait, rangsorát, másrészt a fenti megállapítást is alátámasztják. Amennyiben az első három választ nézzük, abban első helyen a „szeressem a munkámat”, második helyen a „képesseimnek megfelelő munka” és harmadik helyen a „jó kereseti lehetőség” szerepelnek. Újból beigazolódtott, miszerint válaszadóink számára azok a szakmák vonzóak, amelyet érdeklődésből, szeretetből végezhetnek, amire képességeik is predesztinálják, illetve amiben anyagilag is elismerik őket. Életkoruk ellenére, amely az erkölcsi labilizálódás időszaka, értékrendszerük és erkölcsi normáik meglepően fejlett személyiséget takar (14. ábra).

A szakma anyagi és erkölcsi elismertségét a negyedik és ötödik helyen szereplő válaszok fokozzák. Olyan szakmát szeretnének, amiből meg lehet élni.

Világosan látszik, hogy az első hat helyen a szakmával kapcsolatos elvárások fogalmazódnak meg és csak másod-, illetve harmadlagos szempont a szervezeti légkörnek, a munka körülményeinek (a közelsége is), a technikai eszközök korszerűségének minősége. A rangsor érthető. Ez utóbbi motivációs-higiénés tényezők munkavégzésre, a munkavállaló elégedettségére, ezen keresztül mindennapi életünkre kifejtett hatásairól még nincs élményük, tapasztalatuk.

Van már elképzelésed, hogy milyen szakmát szeretnél?

A kérdésre a válaszadók 77%-a igen választ adott. A 21%-os nem válasz mellett 2%-os aránnyal nem válaszolt kategóriát is fel tudtunk állítani. A nem válaszolt kategória megjelenése fogalomértelmezési problémákat, valamint nem ismert továbbtanulási szándékot feltételez.

A 3. kérdés elemzése után már megállapítottuk, hogy amíg a válaszadók 27%-a nem tudta megjelölni továbbtanulási szándékát, addig 73%-uk el tudta magát helyezni a továbbtanulást biztosító intézmények rendszerében. Ez a 73% szignifikáns a 20. kérdés során kapott 77%-os igen válasszal, szakma tekintetében. A válaszadók magas százalékban tudják, hogy milyen intézménytípusba szeretnének továbbtanulni, és azt is, milyen szakmát szeretnének választani.

Tudod, hogy milyen jellegű szakmát szeretnél tanulni?

A 20. kérdést a 21. kérdés egészíti ki, a fizikai és a szellemi foglalkozások arányát vizsgálja. Elemzésünkben fizikai munka alatt az érettségi nélkül és az érettségivel megszerezhető szakmákat, szellemi munka alatt a csak felsőfokú végzettséggel ellátható szakmákat értettük. Válaszadóink 38%-ban fizikai, 30%-ban szellemi munkát szeretnének végezni (15. ábra).

Érdekes módon a fizikai munkát választók 12%-a továbbtanulási szándékként a gimnáziumot jelölte be. A megjelenési arány nem magas, inkább a jelenség érdekes. A 12% válaszadó közül 29 fő hetedik, 35 fő pedig nyolcadik évfolyamba jár. Mivel az ismerethiány – bár kis eltéréssel – inkább a nyolcadik évfolyamon jelent meg, az arány nem magyarázható azal, hogy a továbbtanulást biztosító intézmények képzési profiljával kapcsolatos ismereteket az intézmények a 8. évfolyamon közvetítik. A gimnáziumok funkciója, célrendszere nem szakmaszerzésre, hagyományosan nem fizikai munkák ellátására irányul. A 12% gimnáziumot megjelölő, de fizikai munkát választó megkérdezett válaszadása mögött a továbbtanulást nyújtó intézménytípusok képzési profiljával kapcsolatos ismerethiány, valamint fogalomértelmezési problémák állhatnak.

A szakközépiskolát választók 14,5%-a jelölte meg a szakma jellegét tekintve a szellemi munkát. Ez az arány nagyon pozitív hatásokkal bírhat a munkaerőpiac alakulására, mivel ez azt jelenti, hogy a szakközépiskolát választók 85,5%-a fizikai munkát választottak. A kapott eredmények feltételezik, hogy a szakközépiskola elvégzése után a diákok szakmát szeretnének szerezni és nem mindenáron – a munkaerőpiac igényeihez sokszor nem is igazodó – érettségi utáni felsőfokú szakképesítésben vagy a felsőoktatásban szeretnének megjeleníteni. Egy tudatos, a mai gazdasági-társadalmi viszonyokat követő szakmaválasztással sokkal eredményesebbek lehetnek a munkavállalás terén, mint azok, akik valamely „diplomadömping” intézménybe jelentkeznek, szereznek felsőfokú végzettséget és próbálnak elhelyezkedni.

A munkaerőpiac alakulásának tekintetében a vizsgálat eredményei nagy lehetőségeket mutatnak a zalai fiatalok vonatkozásában. Tudjuk róluk, hogy 38%-ban fizikai szakmát szeretnének, olyan szakmát, amit érdeklődésből, képességeik alapján, anyagi és erkölcsi elismerés mellett végezhetnek. Csak bízhatni tudjuk a pályaaorientációs szakembereket, az iskolákat, a pedagógusokat, a kamarák, cégek képviselőit, hogy keressék fel ezeket a nyitott fiatalokat, ismertessék meg velük a ma igényelt szakmákat, hiányszakmákat, tegyék ezeket vonzóvá, reklámozzák körükben előnyeiket.

Továbbtanulási döntésed meghozatalában kik töltenek be meghatározó szerepet?

A 13. illetve a 18. kérdésre adott válaszok tükrében feltételezzük, hogy a válaszadó továbbtanulásában a legfontosabb befolyásoló tényező önmaga lesz (16. ábra).

Az eddigi kutatási adatok alapján kijelenthető, hogy saját képességeik, érdeklődési körük lényeges szempont volt a pályaválasztásban. A vizsgálat eddigi adatai alapján vélhetően a pedagógusok szerepe is hangsúlyosan fog szerepelni, valamint a családi hatások is számottevőek lesznek, közöttük a rangsor nem kiszámítható, de ez utóbbi szempont meg fogja előzni a kortárs csoport pályaválasztásra gyakorolt hatásait.

Az adatok feldolgozása során kiderült, hogy a válaszadók többségében két választ adtak meg. Ezek rangsorában első helyen valóban önmagukat írták a legfontosabb tényezőnek, majd a pedagógusokat megelőzve a második helyre került a családi ház befolyása. A rangsorból az is látszik, hogy a saját, valamint a családtól érkező vélemények mérvadóak a végső döntés meghozatalában. Emellett a pedagógusok hatása, bár harmadik helyen szerepel, mégis erősen lemaradva jelenik meg. Egyrészt a barátok és testvérek, mint kortárs csoport hatásait minimálisan előzi csak meg, másrészt negyed annyira fontos, mint a család értékeit.

Az előző elemzések alapján kijelenthető, hogy bár a pedagógusok pályaválasztási segítségnyújtásával a vizsgált diákok nagy része elégedett, a pedagógusok fejlesztik a pályaválasztáshoz nélkülözhetetlen önismeretet, de a családi hatásrendszer mégsem tudják felülmúlni. A kérdés az: vajon miért nem olyan eredményes, hatékony, mint a tanároktól érkező információ, mint a családtól kapott vélemények? Az okokat kereshetjük a pedagógusok társadalmi megítélésében, vagyis mennyire mérvadó egy társadalmilag, erkölcsileg nem értékes szakma képviselőjének véleménye? De az okokat az életkornak megfelelő információközvetítés szervezési formáiban, módszereiben, a változatosságra, élményszerűsége való törekvésekben, a tudatosan felvállalt intézményi programok minőségében, illetve a család, mint elsődleges nevelési szintér előnyös helyzetében is kereshetjük.

A zalai diákok vonatkozásában kijelenthetjük, hogy a továbbtanulási döntések legmeghatározóbb szempontja a tanuló önmaga, illetve egyéni sajátosságai. A tanulók válaszai alapján kijelenthető, hogy bár az önismeretet a pedagógusok fejlesztik, a pályaválasztást mégis leginkább a családi hatásrendszer formálja. A családtól kapott és feldolgozott információk beépülnek a tanulók személyiségébe, normarendszerüket befolyásolva irányadókká válnak. Ez azt jelenti, hogy sokszor az, amit a diák saját döntéseként nevez meg, a mögött egy szülői nevelési hatásrendszer személyiséget alakító mechanizmusai állnak.

Tudod-e már, hogy konkrétan melyik iskolában tanulsz tovább?

Miután a 3. kérdésnél 73%-os válaszadói réteg meg tudta fogalmazni továbbtanulási szándékát, feltételezhető volt, hogy ez a réteg már konkrétan középfokú intézményt is meg tud jelölni pályaválasztásának ebben a szakaszában. A kapott válaszok alapján bebizonyosodott, a megkérdezettek 60%-a tudja melyik középfokú intézményben szeretne továbbtanulni.

A „nem tudja” és a „nem válaszolt” kategóriákba összesen 545 fő tartozik. Elgondolkodtató, hogy közülük 194 fő a 8. osztályba jár, vagyis a döntésképtelen válaszadók 35,6%-a a 8. osztály elején még nem tudja, hogy jövőre melyik iskolában szeretne továbbtanulni. A 194 fő 8. osztályos közül 75 fő, vagyis 38,6%-uk azt sem tudja, hogy milyen irányban tanuljon tovább. A 8. osztályos tanulók egyharmada tehát nincsen kellőképpen felkészítve a továbbtanulásra.

Arra vonatkozóan nem kaptunk szignifikáns eredményeket, hogy ezen tanulók milyen szociokulturális háttérből jönnek, e változók nem jellemzőek. A pályaválasztásban bizonytalan tanulók aránya a családi háttér, a településkörnyezet és a szülők iskolai végzettsége vonatkozásában lényeges különbséget nem mutat. A vizsgált adatok alapján talán meglepőnek tűnik, hogy a pályaválasztást a fenti tényezők nem befolyásolják, pedig a szülői végzettség szintjénél sokkal többet jelent, mennyire foglalkoznak a szülők gyermekeikkel. Ráadásul az általános iskolai pályaválasztást minden szülő – természetesen a maga szociokulturális környezetében megélte és képes mintát nyújtani.

Megvizsgáltuk azokat a válaszadókat is, akik a 3. kérdésre „még nem tudom” választ adtak, a 23. kérdésre pedig „nem”-mel válaszoltak (a minta 16%-a) és kiderült, hogy közülük csupán öt diák jelölte be a 8. kérdés során, hogy szülei nem tudnak neki segíteni a tanulásban. Megállapítható, miszerint a még bizonytalan réteg kap segítséget otthonról a tanulásához, a család szocializációs és nevelési hatásai jelen vannak, de vizsgálati célunk szempontjából elhanyagolhatók. Ezen diákok pályaválasztása kitolódik, döntést ebben az életkorban még nem tudnak hozni.

Ha igen, miért választottad ezt az iskolát?

A válaszlehetőségek közül mindenkinek csak egy választ lehetett megjelölnie. A válaszok között első helyen az „olyan szakmát tanulhatok, amit szeretek” kategória jelenik meg, elsőprő, mintegy 49%-os arányban. A helyezés nem meglepő, mivel az előzetes elemzések már kimutatták, hogy a 7-8. osztályos zalai diákok pályaválasztását elsősorban az önmaguknak való megfelelés befolyásolja, és a választás kiindulópontja az egyéni sajátosságuk. Amennyiben ehhez egy alapos önismeret, önértékelés és reális énkép társul, a döntés is megalapozott lehet. Második helyre az intézmény „jó felkészítő” funkciója került (33%-kal), ami megegyezik a 18. kérdés harmadik helyezett eredményével, amely kapcsán már

kiderült, miszerint a válaszadók olyan továbbtanulási intézményt preferálnak, ahol pedagógiai cél a diákok intellektuális-művelődési szükségletének kielégítése egy későbbi magasabb iskolai végzettség megszerzésének reményében. Ez a két kategória a válaszadók 82%-át jelenti (17. ábra).

A további kategóriák már csak kis százalékban jelentek meg. A választott intézményhez kapcsolódó „jó a híre” szempont 7%-kal szerepelt. A válaszadás során az nem derült ki, hogy a megkérdezett korosztály számára mi számít jó hírűnek, azonban azt tudjuk, hogy az érdeklődés kielégítése, a képességekhez történő igazodás, a munkaerőpiacon elévart, anyagi és erkölcsi megbecsültséget hozó szakmák, a képzettség nyújtása, a magasabb iskolai végzettség megszerzése mind fontos intézményválasztási szempont a vizsgált mintánál.

Nem meglepő a további két kategória elenyésző százalékos megjelenése sem, mivel eddig is azt tapasztaltuk, hogy a tanulók saját képességeiket felmérve olyan intézményt kívánnak választani, amelyet el tudnak végezni, vagyis a tanulmányaikat végzettséggel, érettséggel, szakképzettséggel tudják zárni. Ez mindenképpen pozitívan értékelendő a korosztálynál, azzal a megkötéssel, hogy a szülői hatás nagymértékben megjelenik e vélemény kialakulásában.

Feltételezéseinkkel ellentétben az adatok azt erősítik meg, hogy a vizsgált tanulók számára a kortárs csoport baráti közösségei az általános iskolát követő pályaválasztásban nem meghatározó (4%-os).

Nehezíti valamilyen tényező a pályaválasztási döntésedet?

A kérdésre a válaszadók 58%-a nem választ nyújtott, 7%-uk nem válaszolt. Igen választ a megkérdezettek 35%-a adott (18. ábra).

A további vizsgálatok ez utóbbi kategória háttérében fellelhető okokat elemezték tovább (19. ábra). Már a korábbi kérdések vizsgálata kiderítette, hogy a válaszadók pályaválasztásuk során tudatosak, saját képességeik alapján kívánnak nevelési-oktatási intézményt választani további tanulmányaikhoz. Ezt a megállapítást támasztja alá a legfőbb gátló tényezőként kiemelt „szorgalom hiánya”, amelyben a tanulók legfőbb problémájának saját „lustaságukat” fogalmazzák meg. A második helyen kiemelt „gyenge tanulmányi eredmény” kategória már nem csak a tudatosságra utal, hanem azt is jelzi számunkra, hogy a válaszadó diákok közül többnek van a tanulmányi eredményével problémája, amely problémát természetesen a választásra tervezett intézmény követelményszintjével összehasonlítva kell értelmezni. Mindezekből egyenesen következik, hogy félnek a kudarcoktól, amely a választható kategóriák közül a harmadik helyet kapta. A „túlzott elvárásokat” mind az iskola, mind a család részéről lényegesen kevesebben választották, még akkor is, ha a tanulók többsége több választható lehetőséget is megjelölhetett a kérdés megválaszolásakor. A tanulók véleményére alapozva kijelenthető, hogy a szülők nem fogalmazzák meg irreális követelményeket gyermekeikkel kapcsolatban, őket objektíven értékelik.

A túl magas követelmény viszonylag gyenge szereplése más kérdést is felvet: arra is következtetni enged, hogy a környezetben lévő oktatási intézmények nem arról híresek, hogy magas felvételi követelményeket határoznak meg, nehéz elvégezni őket és magas színvonalú képzést folytatnak. Ez a problémakör talán magyarázható azzal a tanulólét-számhoz kötött finanszírozással, amely párosul egy, a középfokú oktatásban is jelenlévő

gyermeklétszám-csökkenéssel és így, a fenntarthatóság érdekében az intézmények részéről a tanuló létszámért történő versengéssel.

A kérdés pozitív eredményének könyvelhető el, miszerint a „nem kapok segítséget” és az „otthoni tanulási körülmények” gátló tényezőként történő megjelenése nagyon kevés jelölést kapott. Ez azt jelenti, hogy az általános iskolai tanulmányokhoz és a 14 éves korhoz kötött pályaválasztáshoz az otthoni körülmények a vizsgált mintában megfelelőek, a környezet segítőkész, támogató. Mindez alátámasztja a korábbi kérdések elemzése során tapasztaltakat.

Az „egészségi állapot”, amely a munkába állás feltétele, a társadalmi mobilitás alapeleme, a rangsorban a legutolsó helyet kapta. Az eredmény azt jelzi, hogy a vizsgált korcsoport egészségi állapota megfelelő, ez pályaválasztásukat nem gátolja.

Az egyéb kategóriánál adott válaszok lényegben nem kiemelhetőek és csak a kérdés elemzése során tett megállapításainkat támasztják alá.

Ha már tudod, nevezd meg azt a hivatást, szakmát, amelyre készülsz!

A válaszadók 57%-a adott erre a kérdésre értelmezhető választ és jelölt meg szakmát, hivatást, amit tanulni szeretne. A „nem” választ adottak vagy „nem válaszoltak” ugyanúgy a pályaválasztásukat még nem tudok kategóriájába soroltuk, így ezeknek százalékos aránya 43% volt, amit az alábbi kördiagram mutat (20. ábra).

A kapott adatok megerősítik hipotézisünket: a zalai diákok körében a vendéglátáshoz kapcsolódó szakmák divatosak. Ugyanakkor a hipotézisünkben elvárt, a szolgáltatáshoz kapcsolódó fodrász szakma csak a tizenkettedik helyen végzett, illetve további szépművészeti szakmák meg sem jelentek a válaszok között (21. ábra).

Az értékelhető 19 megjelölt szakma közül az első öt helyen: a szakács, informatikus, rendőr, pincér és cukrász szakmák sorakoznak, mely szakmák nem hiányszakmák és nem is tartoznak a szakiskolai ösztöndíjas szakmák körébe, viszont a határ közelsége miatt még mindig igényelt munkakörök. Az első öt helyen megjelölt szakma megerősíti a 21. kérdésnél 36%-kal választott fizikai szakmák megjelenését is. Egyedül a középfokú végzettséggel rendelkező informatikusokra nincs ma nagy mennyiségben szükség, náluk a felsőfokú végzettség megszerzése nyújthat lehetőséget az elhelyezkedéshez. Viszont azt is tudjuk, hogy az informatikai osztályzatok a legjobbak a megkérdezett korosztályban.

Az adatok alapján azt is látjuk, hogy a válaszadók olyan szakmákat is felsoroltak, amelyeket csupán felsőfokú végzettséggel lehet megszerezni. Ezek a tanulók nem középfokú végzettségben, hanem felsőfokú tanulmányokban gondolkodnak. Amellett, hogy a leginkább választott továbbtanulási intézménytípus a szakközépiskola volt, feltételezzük, hogy a középiskolát végzettek között megjelennek olyan tanulók is, akik szándéka nem az érettségi utáni szakmaszerzés, sokkal inkább a felsőfokú végzettség elérése.

A mai társadalmi-gazdasági helyzetben a fegyveres-rendvédelmi szakmák közül a tűzoltó és a katona választása várakozásunk ellenére nem jelentős, a tűzoltó a 19. helyen szerepel, katonának pedig egyetlen megkérdezett tanuló sem szeretne menni.

A válaszok között megjelenő szakmák megjelölésük szerinti gyakorisági sorrend tekintetében a következők: 1. szakács, 2. informatikus, 3. rendőr, 4. pincér, 5. cukrász, 6. jogász-ügyvéd, 7. orvos, 8. autószerelő 9. állatorvos, 10. kőműves, 11. karosszéria-lakatos, 12. fodrász, 13. vendéglátós, 14. sport, 15. óvónő, 16. pedagógus, 17. erdész, 18. építész, 19. tűzoltó.

Tudod-e mit jelent az, hogy hiányszakma, szakiskolai ösztöndíjas szakma?

Röviden megállapítható, hogy a tanulók nem ismerik egyik kategória meghatározását sem (22. ábra), (hiányszakmánál 50% „nem” és 9% „nem válaszolt”, szakiskolai ösztöndíjas szakmánál 69% „nem” választ adott és 10% „nem válaszolt”). Amennyiben igent választottak a kérdésekre, akkor is csak a szóösszetételből próbálták értelmezni a kategóriákat.

A tanulók kérdőívvel és a kutatással kapcsolatos észrevételei

A kérdőív 28. utolsó kérdése biztosított lehetőséget arra a tanulóknak, hogy a kérdőívvel kapcsolatos észrevételeiket és javaslataikat megfogalmazhassák. E kérdésnél olyan dolgokat is megemlíthettek volna, amelyekre nem kérdeztünk rá és ők valamilyen oknál fogva fontosnak tartották volna elmondani.

Érdekes, hogy – aggodalmaink ellenére – a kérdőív tartalmával, szerkezetével kapcsolatban nem tettek a terjedelemre vonatkozó negatív észrevételeket. A megadott válaszokból lényegében két dologra hívták fel a figyelmünket: az egyik oldalról hiányolták, miszerint konkrétan nem kérdeztünk rá mekkora összegért mennének el dolgozni (áttételesen az anyagi megbecsültség kategóriából tudtunk csak erre következtetni), amely valóban fontos tényező a szakmákkal kapcsolatos megítélés kialakulásának folyamatában. A másik pedig igen megfontolt gondolkodásra vall, ezért idézem: „nagyon fontos, hogy tovább tudjak tanulni, és tudjak valamit tenni az asztalra én is, ne csak a szüleim tartsanak el”.

A korosztállyal kapcsolatos előzetes elvárásainkkal ellentétben a fenti megjegyzés jelzi a kérdőív egészében tapasztalható tudatos pályaválasztást, amely döntően szülői, másodszorban tanári hatásokból fakad.

ÖSSZEGRZÉS

Összefoglalóan elmondható, hogy a 7-8. osztályos zalai diákok önismeretét pedagógusaik kellőképpen fejlesztik, így a tanulók ezen önismeret, önértékelés birtokában saját képességeiknek, érdeklődésüknek megegyező továbbtanulási szándékokat jelölnek meg. A továbbtanuláshoz kapnak információikat jelenlegi intézményeiktől, azonban nem tudatosan, jól felépített tevékenységeken keresztül, ezek inkább egy-egy tantárgyhoz kapcsolódva, egy-egy pedagógus által felvállalt feladatként jelennek meg.

A szülői hatások a pályaválasztásban jelentősek, az otthoni körülmények a vizsgált mintában megfelelőek, a környezet segítő, támogató, a középfokú pályaválasztást saját tapasztalatból is tudják befolyásolni. A család nevelési hatásai aztán beépülnek a tanulók személyiségébe, a döntések meghatározó elemeivé válnak, irányítják a választást. Ugyanakkor érdekes, miszerint a korosztály számára mintaként szolgáló baráti közösségek szerepe elenyésző, nem releváns a pályaválasztás szempontjából.

A megkérdezettek általánosságban egy végzettségi szinttel kívánják túllépni szüleik végzettségét. Továbbtanulási intézményük a szakközépiskola, fizikai-szellemi munka tekintetében döntően a fizikai munka preferált. Amennyiben emellé egy tudatos információközvetítést helyezünk a hiányszakmákról, elősegítjük a diákok eredményesebb megjelenését a munkaerőpiacon. Ez azért is fontos lenne, mert anyagilag és erkölcsileg is megbecsült szakmákat szeretnének megtanulni, ehhez pedig kellene a hiányszakmák ismerete, amely jelenlegi kutatásunk alapján nagyon hiányos. Az intézményválasztásnál nem gátló tényező

saját egészségi állapotuk, amely a munkavégzés egyik legfontosabb tényezője. Az intézmények magas elvárásaitól sem riadnak vissza: reméljük ez azért van, mert jól ismerik képességeiket és nem az intézmények adtak le a színvonalból.

Szakmaválasztásukat a zalai képzőhelyek hagyományos képzési kínálata és a határ közelsége meghatározza, elsősorban a vendéglátáshoz kapcsolódó szakmákat preferálják, de célként jelenik meg az informatikus képzés is, amelyhez megfelelő tanulmányi eredménnyel rendelkeznek, viszont a munkaerőpiacon inkább felsőfokú végzettséggel lesznek sikeresek.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÁBOSIK ISTVÁN (2003): *Alkalmazott neveléstudományok*. Okker Kiadó, Budapest. 174.
- BÁBOSIK ISTVÁN–KONCZ ISTVÁN (2008, SZERK.): *A szociális életképesség megalapozása az iskolában*. Professzorok az Európai Magyarországiért PEM Tanulmányok – IX. Budapest. 301.
- BOGNÁR MÁRIA (2004): *Nyitott iskola – tanuló társadalom*. In.: KÓSA BARBARA–MONOSTORI ANIKÓ–SIMON MÁRIA (2004, SZERK.): *Az Országos Közoktatási Intézet konferenciája 2003*. OKI, Budapest.
- BOROSÁN LÍVIA (2011): *Pályorientáció*. In.: BÁBOSIK ISTVÁN–BOROSÁN LÍVIA–HUNYADY GYÖRGYNÉ–M. NÁDASI MÁRIA–SCHAFFHAUSER FRANZ (2011): *Pedagógia az iskolában. A szociális életképesség megalapozása*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 92–106.
- CSIKÓSNÉ SIPEKI IRÉN (2007): *A pályaválasztás pedagógiai vonatkozásai*. In.: BÁBOSIK ISTVÁN –TORGYIK JUDIT (2007, SZERK.) *Pedagógusmesterség az Európai Unióban*. Eötvös Kiadó, Budapest. 47–66.
- FORRAI MÁRTA (2011): *A személyiség erősségeinek és a családi háttér szerepének vizsgálata a serdülők iskolai alkalmazkodásában*. In.: *Iskolakultúra* 6-7. szám, 98–111.
- HALÁSZ GÁBOR–LANNERT JUDIT (2011, SZERK.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. OKI, Budapest.
- KASZÁS JUDIT (2006): *Pályorientáció, pályaválasztási tanácsadás, karrier-tanácsadás*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központ, Budapest. Elérhető:http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=kozoktatasi_versenykepesség-09_eletut_tanacsadas utolsó letöltés: 2013. 07. 03.
- KELLER JUDIT–MÁRTONFI GYÖRGY (2009): *Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények*. Elérhető: <http://www.ofi.hu/tudastar/jelentes-magyar/keller-judit-martonfi> utolsó letöltés 2013. 07. 03.
- TÓTH OLGA (2007): *Nőnek lenni társadalmi nem – (gender) az egyenlőtlenségek rendszerében*. In.: *Magyar Tudomány* 12. szám, 1590–1595.
- VARTMANN GYÖRGY (2012): *Szakképzés igazgatás tankönyv*. BME APPI Műszaki Pedagógia Tanszék, Budapest.
- Az Európai Parlament és a Tanács 1720/2006/EK határozata (2006. november 15.) az egész életen át tartó tanulás terén egy cselekvési program létrehozásáról
Elérhető:[http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004.../com_com\(2008\)0061_hu.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004.../com_com(2008)0061_hu.pdf) utolsó letöltés 2013. 07. 03.
- KSH adat: A családok családösszetétel és a gyermekek száma szerint.
Elérhető:http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_00 utolsó letöltés: 2013. 07. 03.

2013/2 SZERZŐK

■ TÉSITS RÓBERT

PhD, habil, központigazgató, egyetemi docens
Pécsi Tudományegyetem, Földrajzi Intézet
Pécs

■ SZABÓ REBEKA

geográfus MSc
Pécsi Tudományegyetem
Pécs

■ KISPÁLNÉ HORVÁTH MÁRIA

titkárságvezető, óraadó oktató, doktorjelölt
Nyugat-magyarországi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem
Szombathely

■ BOROSÁN LÍVIA

PhD, egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem, BTK Tanárképző Központ
Budapest

■ VARTMANN GYÖRGY

PhD, kiemelt főtitiszt
Honvédelmi Minisztérium, Humánpolitikai Főosztály
Budapest